

SALMAN RUSHDIE

El valor de la paraula

3

El valor de la palabra

21

The Value of the Word

41

La valeur de la parole

61

© del text: Salman Rushdie
© Guiomar Coll per les traduccions al català i castellà,
i Ricard Ripoll per la traducció al francès
© de l'edició: PEN Català
Coordinació: Carme Arenas
Transcripció text anglès: Raffaella Salierno
Revisió original: Larry Siems i Anna Kushner (American PEN)
Revisió traduccions: Ricard Vela

Dipòsit legal: B-51.824-2006
Primera edició: Novembre 2006

Disseny i realització: Insòlit
Impressió: La Impremta Ecològica
Edita: PEN Català
Canuda, 6 5è - 08002 Barcelona
Tel. 93 318 32 98 - Fax 93 412 06 66
pen@pencatala.cat - www.pencatala.cat

Salman Rushdie

EL VALOR DE LA PARAULA

Discurs inaugural del Diàleg «El valor de la Paraula»,
organitzat pel PEN Català en el marc del

FÒRUM BARCELONA 2004

Barcelona, 20 de maig de 2004

Hi ha un passatge fantàstic a la novel·la de Mikhaïl Bulgàkov *El Mestre i Margarida* –una novel·la magnífica que els que l’hagin llegit sabran que tracta dels problemes que causa el dimoni quan viatja a Moscou. (El dimoni és un personatge molt més atractiu que molts dels que apareixen al llibre.) Hi ha un moment fantàstic en el qual el dimoni parla amb un escriptor. L’escriptor és conegut simplement com a Mestre, i està tan decebut de la seva pròpia obra que decideix cremar-la. Li cala foc. I quan el dimoni sap que ha calat foc al llibre s’esfereix. No només s’esfereix, està horroritzat; també està sorprès. I pregunta a l’escriptor: «Com ho has pogut fer?» I ell li respon: «Perquè, com tu bé saps, els manuscrits no cremen.»

Aquesta és una frase fantàstica i famosa de Bulgàkov: **els manuscrits no cremen**. És una frase que s’ha usat correctament com a metàfora del poder de la literatura per sobreviure a la persecució i, de fet, la mateixa obra de Bulgàkov va ser durament perseguida. No ha estat fins fa relativament poc, molt després de la seva mort, que s’ha publicat completa a Rússia per primera vegada.

Els manuscrits no cremen; malauradament els escriptors sí. Tot revisant la història de la literatura, crec que un dels problemes no ha estat la supervivència del llibre, sinó la supervivència de l’escrip-

tor. Els llibres acostumen a sobreviure. L'obra de Mandelstam ha sobreviscut a la persecució i ha perdurat més enllà del sistema que la va perseguir, ha sobreviscut a la Unió Soviètica. La poesia de Mandelstam ha sobreviscut a la persecució d'Stalin; però el mateix Mandelstam no va sobreviure a aquella persecució. La poesia d'Ovidi va sobreviure a la persecució de l'emperador romà, però l'emperador romà va fer-li la vida impossible a Ovidi, que va passar molt temps de miserable exili. Aquests són exemples històrics. Malauradament aquí no estem parlant d'història, estem parlant d'un fet que continua sent molt present avui en dia. Mai abans no havia estat d'aquesta manera, és el pa de cada dia dels escriptors.

Sempre recordaré l'assassinat, fa uns anys, del gran novel·lista algerià Tahar Djaout per part d'agents dels extremistes islàmics. La manera d'assassinar-lo va ser realment punyent: un d'aquests extremistes islàmics va donar-li una pistola a un home que s'estava en una cantonada i per la qual havia de passar de camí a la feina. L'home venia cigarretes. Li van donar la pistola i una suma de diners que probablement no arribava als deu dòlars en moneda local, i li van dir que disparés a aquell escriptor quan passés per allà, cosa que va fer. Li va disparar per deu dòlars. Malauradament, aquesta no és una història única en absolut. Les novel·les de Tahar Djaout, la poesia de Tahar Djaout, el periodisme de Tahar Djaout sobreviuen. L'autor, desgraciadament, és mort.

Així que els manuscrits no cremen, però els escriptors sí. Val la pena recordar que, des de la posició del PEN i de les organitzacions que defensen els escriptors, sovint la feina dura és defensar la supervivència física de l'escriptor, donant per fet que l'escriptura tindrà cura d'ella mateixa. Vull dir que si bé és cert que l'escriptura també necessita protecció, sovint és més resistent que la carn i la sang.

Al llarg de la meua vida he parlat una mica massa sobre el cas d'*Els versos satànics*, però hi ha un parell de coses a dir-hi, perquè em sembla que són rellevants d'alguna manera per al tema que ens

ocupa. Per cert, molt després que jo publicués el llibre, un amic meu es va posar a estudiar la vida del distingit poeta britànic Robert Southey, gran enemic de Lord Byron i, al mateix temps, molt menyspreat per ell. De fet, en un passatge del gran poema *Don Juan*, Byron es mostra bastant descortès amb Southey. El que el meu amic va trobar a la biblioteca va ser una carta que Southey va escriure a un amic seu atacant Byron, dient que era un escriptor horrorós, immoral, blasfem i coses d'aquesta mena. I en un paràgraf d'aquesta carta Southey diu que el llibre, aquest llibre de Byron, no s'hauria de titular *Don Juan* sinó *Els versos satànics*. És una cosa que jo no sabia quan vaig escriure el meu llibre, però en assabentar-me'n vaig pensar: «Vaja, Byron i jo, està prou bé».

Però el fet és que, en el cas d'*Els versos satànics*, alguns aspectes específics d'aquella batalla són bastant còmics. Per exemple, quan la novel·la acabava de publicar-se, van entrevistar en un programa de televisió a un dels seus màxims detractors a Anglaterra. Li van preguntar si alguna vegada havia llegit un llibre meu, no ja *Els versos satànics*, sinó qualsevol altre llibre, i ell va contestar ràpidament: «Veurà, els llibres no són el meu fort.» En aquell moment vaig entendre que realment aquella era l'autèntica batalla: era una lluita entre la gent per a qui els llibres eren el seu fort i la gent per a qui no ho eren.

Però penso que del que fonamentalment es tractava en aquell cas –vaig arribar a considerar-ho una pregunta, la pregunta que hi havia darrera d'aquella lluita– és una pregunta que es fan sovint molts escriptors en molts països i en moltes situacions. I la pregunta és la següent: Qui té el poder sobre la història? Qui té el poder d'explicar les històries de les nostres vides i de determinar no només quines històries es poden explicar, sinó també de quina manera es poden explicar, com s'haurien d'explicar? Evidentment, hi ha històries en les quals tots nosaltres hi vivim, la història de la cultura i la llengua en les quals vivim, la Història en la qual vivim i, efectivament, les estructures ètiques en les quals vivim, de les

quals la religió n'és una. Qui hauria de tenir poder sobre les històries? Em sembla que aquesta és la pregunta que s'hauria de plantejar, tal com he dit, en tots els països del món en què els escriptors estan en perill i són perseguits.

Per què és una pregunta important? Crec que no només és important perquè els escriptors busquen la llibertat de dir allò que els ve de gust, evidentment que això és bo –bé, jo sostindria que això és bo, tot i que d'altres persones sostindrien el contrari– però això no és tot. Crec que hi ha dues respostes a la pregunta que van més enllà dels drets dels escriptors a escriure. Una d'elles és que tots nosaltres, tal com he dit, vivim dins les històries i si no tenim el poder de tornar a explicar aquelles històries com ens convé, a mesura que el món canvia, a mesura que els nostres punts de vista canvien, a mesura que la cultura progressa, a mesura que les actituds canvien, si no som capaços de tornar a explicar aquelles històries, d'encaixar-les en l'època en la qual vivim, aleshores les històries deixen de ser commovedores i emotives i es converteixen en receptacles d'etiquetes identitàries; es converteixen en presons. Si no podem tornar a explicar les històries, estem empresonats en el seu interior. Es converteixen en les nostres presons, esdevenen ideologies que ens limiten i que no podem reformar. Aquest és el perquè, i va molt més enllà d'allò que l'escriptor pot desitjar o no desitjar fer en la privacitat de la seva pròpia cambra per oferir-ho després al món.

I crec que hi ha una raó fins i tot més profunda que aquesta, que és que, pel que jo sé, som l'única espècie del món que explica històries, que explica històries com una manera d'entendre's i de definir-se a ella mateixa. Si existeix alguna gran literatura de dofins encara no s'ha traduït. Som animals narrador d'històries.

L'ésser humà es pot definir com un animal que s'explica històries a si mateix sobre si mateix i usa aquestes històries d'una manera molt personal. No estic parlant necessàriament només d'escriptors, és clar. Si mireu dins la vostra família, per exemple, cada família

té les seves històries –les històries d’una tia boja o d’un oncle malvat, o d’un cosí brillant a qui tothom odia, etc. En molts casos aquestes històries només es coneixen en el si de la família, i quan algú hi entra, ja sigui per matrimoni o per naixement, se li expliquen gradualment les històries de la família i, quan les coneix, aleshores pertany a la família. Vivim les nostres pròpies vides i transmetem allò que queda de nosaltres en una història determinada o en un parell d’històries determinades. I així anem fent, vivim i habitem històries en la nostra vida diària, i això és una cosa profunda. Això significa que la història és una cosa profunda, propera a les arrels de la nostra humanitat; és qui som, i l’intent de controlar això, de donar-li forma, de limitar-ho, de censurar-ho, de reprimir-ho, és alguna cosa més que un atac a la literatura. És un atac a la naturalesa humana. Aquest és el motiu pel qual crec que els escriptors que es consagren a escriure lluiten instintivament contra això, però és una qüestió igual de preocupant per a la gent que està més enllà del món limitat de la literatura. (Realment no crec que la literatura sigui un món limitat, però simplement posant-ho per cas.)

Això és el que va passar amb *Éls versos satànics*, però tal com he dit, aquest només és un exemple de la lluita. En el gran assaig de John Stuart Mill *Sobre la llibertat*, l’autor demostra una cosa que s’oblida fàcilment, i és que en aquests combats no hi ha cap garantia que hagin de guanyar els bons. La literatura no triomfarà necessàriament sempre per sobre d’aquells que intenten controlar-la. Sembla ser que hi ha casos en els quals la censura i la tirania poden durar prou temps com perquè a la gent li sigui difícil de veure-hi fora d’aquest marc. No saben què se’ls impedeix de pensar o de conèixer, perquè el control mental pot funcionar realment. I això fa que sigui encara més important intentar evitar que aquesta censura es faci massa forta, que s’institucionalitzi massa, i lluitar-hi en contra. L’autor assenyala també, igual que féu Voltaire, que en molts casos la lluita per la llibertat de la imaginació, la lluita per

la llibertat del discurs no és primordialment un combat contra l'Estat, sinó que sovint es tracta d'un combat contra l'Església. Els escriptors de la Il·lustració francesa ho sabien molt bé i usaven deliberadament la blasfèmia com a arma. Diderot, a *La religiosa*, fa una sèrie de coses a propòsit que sap que ofendran l'Església, perquè sap que d'alguna manera s'ha de desballestar el seu intent de posar límits al pensament.

Aquella batalla, la batalla de la Il·lustració francesa de fa dos-cents anys, es repeteix, al meu parer, en un altre context i en una altra religió a molts indrets del món àrab musulmà. La lluita no es produeix contra l'Estat, la lluita és en contra de l'Església. Hi ha un intent de situar el punt límit més enllà. Molts dels escriptors més importants del món àrab es veuen obligats ara a viure a l'exili perquè no es troben segurs al seu propi país. Això és terrible, un fet molt perjudicial per a la literatura. Fixeu-vos en les grans ciutats d'aquell món, fixeu-vos en Beirut, Teheran, Bagdad, Damasc... Al llarg de la meua vida, al llarg de l'últim mig segle, han estat grans ciutats intel·lectualment obertes, riques en cultura, riques en discussió, en debat i en disputes. I no només hem de responsabilitzar les superpotències del terrible deteriorament de la vida intel·lectual d'aquelles societats. Sí, evidentment, la diplomàcia de les superpotències ha tingut el seu efecte en aquella part del món i podríem plantejar-ho i discutir-ho, però també hi ha una destrucció auto-imposada de les llibertats intel·lectuals, de la vida intel·lectual, que és una de les tragèdies més grans, crec, del darrer mig segle.

Voltaire acostumava a dir que els escriptors haurien de viure a prop de la frontera perquè en el cas de trobar-se amb problemes sempre podrien travessar-les i, de fet, ell mateix va haver de fer-ho unes quantes vegades. Malauradament, això ja no funciona, o no necessàriament.

Així que aquest és el tipus de problemes als quals ens enfrontem els escriptors. Encara que els combatem com a escriptors i, normalment, a través de l'escriptura, tenen a veure amb qüestions més

profundes que no són només l'art i la literatura. En el meu propi cas, vaig haver d'instruir-me sobre aquests temes, evidentment bastant de pressa, quan la meua pròpia obra va ser atacada. Perquè, realment, si abans de l'atac a *Éls versos satànics* m'haguessin preguntat si estava a favor de la llibertat d'expressió, hagués dit «Sí», però no hi havia pensat massa. Tampoc n'hauria parlat gaire, perquè quan hi ha prou aire per respirar sembla que no tingui cap interès comentar que és necessari tenir prou aire per poder respirar. Aleshores algú comença a tallar el subministrament d'aire i t'adones força ràpid de la importància de tenir aire per respirar, i comences a fer-ne enrenou.

I, certament, això és el que em va passar. Vaig tenir la necessitat de parlar sobre la respiració d'aire intel·lectual i d'adonar-me que només era una de les moltes persones que començaven a sentir-se asfixiades. Vaig aprendre una lliçó elemental sobre el tema de la llibertat d'expressió, i és que la lluita per la llibertat d'expressió comença quan et demanen defensar una cosa que no t'agrada. No acaba en aquest punt, sinó que comença precisament en aquest punt, perquè realment no és massa difícil defensar el dret a la llibertat d'expressió de persones amb qui estàs d'acord en termes generals, o d'aquelles que et són més o menys indiferents. És, veritablement, quan la gent diu coses que t'afecten de debò, o fins i tot t'ofenen, que descobreixes si estàs a favor o en contra de la llibertat d'expressió, i que, per tant, la lluita per la llibertat d'expressió implica defensar també molta porqueria. No és una lluita particularment noble; és una lluita bastant bruta. I gran part del material pel qual lluites és material que no vols en les teves pres tatgeries.

Us en puc posar un exemple personal. S'ha fet una pel·lícula sobre mi després de la repercussió d'*Éls versos satànics*. Els herois d'aquesta pel·lícula, feta al Pakistan i titulada *International Guerrillas*, eren una colla de comandos la missió dels quals era assassinar-me. Ells eren els bons, jo era el dolent. A la pel·lícula em representaven

d'una manera molt desagradable, vivia en un palau en un indret semblant a les Filipines –tots els escriptors tenen cases com aquella–, i estava protegit per una espècie de Servei Secret israelià –que també s'ofereix gratuïtament a tots els novel·listes. Evidentment, bevia molt, tenia fuets i afiladors de ganivets i coses així, i torturava persones, perquè aquest és el tipus d'individu que era jo. Hi havia un moment a la pel·lícula en el qual un dels terroristes, un dels herois, era capturat pel Servei Secret israelià, que me'l portava lligat entre un parell de palmeres, i jo el torturava durant una estona bevent whisky amb l'altra mà i, després, quan acabava amb tot allò, en un moment fantàstic de la pel·lícula, de comèdia no intencionada, jo ordenava al Servei Secret israelià: «Emporteu-vos-el i llegiu-li *Éls versos satànics* tota la nit.» I, evidentment, el terrorista patia una crisi nerviosa. Al final de la pel·lícula m'acaben matant, però no les guerrilles internacionals sinó un llamp que prové del cel: assassinat personalment per Déu!

Bé, el fet és que era una pel·lícula molt desagradable i quan, en voler-la exhibir a Anglaterra, es va sol·licitar un certificat, se li va denegar perquè era clarament difamatòria en molts aspectes. Així que, al final, em vaig trobar immers en una batalla per la llibertat d'expressió al mateix temps que un acte de censura m'estava defensant. Això va ser difícil perquè, d'una banda, no volia aquella batalla i, de l'altra, la pel·lícula era realment molt desagradable. Al final vaig escriure una carta al consell que dona els certificats a les pel·lícules i els vaig dir que no m'oposaria a l'emissió del film i que no prendria accions legals, etc. Com a conseqüència de la meva intervenció, es va donar un certificat a la pel·lícula i els productors van llogar una gran sala a la ciutat d'Anglaterra amb més població musulmana, i no hi va anar ningú perquè la pel·lícula era molt dolenta.

Aquesta em sembla una demostració fantàstica de la postura a favor de la llibertat d'expressió. Si s'hagués prohibit s'hauria con-

vertit immediatament en una pel·lícula de gran èxit, les vendes en vídeo s'haurien disparat i el seu poder hauria augmentat enormement. Com que no es va prohibir, la gent va haver de jutjar-la com a pel·lícula i ningú vol pagar deu dòlars per veure una pel·lícula horrorosa. Això em va donar una lliçó. Donar suport al dret a emetre aquella pel·lícula va ser una decisió difícil, però em va ensenyar que pots confiar realment en què les persones decideixin per elles mateixes. Efectivament, la majoria de gent va entendre que fins i tot la declaració més reprensible és millor que sigui al carrer, perquè si no és al carrer no vol dir que la gent no hi pensi, no vol dir que desaparegui, simplement s'amaga sota la catifa i aquest és el pitjor lloc on pot ser. Si és al carrer, a plena llum del dia, aleshores es pot enderrocar, es pot discutir, t'én pots riure, es poden fer totes aquestes coses. Quan és un secret, amagat, il·legal, això, tal com he dit, incrementa en primer lloc el seu poder i, en segon lloc, és molt més difícil de tractar. Així que allò va ser una lliçó per a mi.

Durant aquella època, quan estava rebent aquesta mena d'educació, vaig ser molt conscient del suport rebut per part de diversos grups del PEN en diferents països del món. Recordo que em van fer membre honorífic del PEN iugoslau, del PEN ex-iugoslau vaja, no sé ara mateix si això em fa oficialment bosnià o croat, o les dues coses potser. I el PEN dels Estats Units va estar fantàstic donant-me suport, i puc dir que tota la comunitat del PEN Internacional va reaccionar de la mateixa manera. Prova molt bé estar en aquesta posició, en aquesta misteriosa posició de ser elegit president del PEN dels Estats Units. Jo no he estat mai president de res, però com a mínim ara estic en una situació que em permetrà retornar alguna cosa al mateix organisme que va estar per mi quan el vaig necessitar. I penso que serà realment impressionant en aquests propers dies, a mesura que tinguin lloc els nostres debats; molta gent veurà tota l'energia i la passió amb la qual el PEN lluita en nom dels escriptors perseguits a tot el món i l'èxit considerable

que el PEN ha assolit treballant en nom de determinats escriptors empresonats en diferents parts del món. A un gran nombre d'escriptors que eren a la presó se'ls ha posat en llibertat ràpidament després d'haver estat en el punt de mira gràcies a premis atorgats pel PEN, per exemple. A la tirania no li agraden els focus. És una cosa molt estranya. Els tirans volen que se'ls estimi i no toleren que la gent manifesti que no són encantadors. A vegades als règims repressius els és més fàcil alliberar la persona que està en el punt de mira abans que acceptar les crítiques. Projectar una llum sobre els abusos, projectar-la sobre aquells llocs foscos on la gent es troba tancada i maltractada, és veritablement molt efectiu. És realment sorprenent com va de bé. El que m'impresiona, i a mesura que treballo amb el PEN m'impresiona encara més, és adonar-me que realment aquest esforç no és només teòric sinó que és molt pràctic, dóna fruits.

Al PEN dels Estats units, una de les coses que he estat dient, que hem estat dient els darrers mesos, és que encara que durant molts anys el PEN ha treballat molt eficientment a tot el món, denunciant els abusos contra la llibertat d'expressió, posant de manifest els abusos contra els drets civils i els drets humans, ara és molt important per a nosaltres adonar-nos que també hi ha una crisi d'aquestes qüestions als Estats Units. Ja no podem dir que no hi ha temes de què parlar a casa. Així que estem ocupant més i més temps aquests dies intentant discutir els problemes de la llibertat d'expressió, els problemes dels drets civils i dels drets humans que ara sembla que estan augmentat als Estats Units.

Es podria parlar molta estona sobre això, però només perquè us en feu una idea: després de l'11 de setembre es crea als Estats Units el que he començat a considerar el Ministeri de les Falses Alarmes. El Ministeri de les Falses Alarmes augmenta constantment el nivell de por als Estats Units. No estic segur de quina és la funció d'aquesta sèrie d'alertes acolorides com l'arc de Sant Martí. Com reacciona una persona quan l'alerta passa del groc al taronja?

Com diferirà el seu comportament quan estigui sota el perill de color taronja de quan estigui marcat en groc? De quina manera et relaxes quan el nivell baixa i com augmentes el teu nivell de defensa quan puja? L'única finalitat d'aquest sistema d'alertes és espantar la gent. I la raó per espantar la gent és que quan et trobes davant d'una població espantada és més fàcil fer coses en el seu nom que no toleraria si no estigués espantada.

Aquest clima de por, que em dóna la sensació que s'està mantenint deliberadament als Estats Units, és un fet contra el qual s'ha de lluitar. El PEN està lluitant contra algunes de les manifestacions del que passa en aquell clima de por. Una d'elles és el problema ben conegut de la Patriot Act, que augmenta en gran mesura el poder del govern d'entrar en allò que haurien de ser àrees privades; és a dir, quins llibres llegeix la gent, què pensa, quins llibres compra, etc. Que les biblioteques es converteixin en espais que l'Estat sent que ha de controlar, que els bibliotecaris siguin uns radicals perillosos, és una idea molt desagradable. Així que la campanya contra diverses parts de la Patriot Act és una part important de la nostra feina.

De fet, actualment hi ha una altra regulació als Estats Units que prohibeix editar i publicar obres de països als quals Estats Units han imposat embargaments comercials. És a dir, un text arriba d'un dels països anomenats «enemics», com Iran o fins i tot Corea del Nord; i si aquest text passa per un procés d'edició als Estats Units –el tipus de procés que quasi sempre és necessari per publicar una obra estrangera– això es pot considerar comerç amb l'enemic i pot comportar una acusació penal.

Això és una bogeria sorprenent i contradictòria. Si durant el temps de la Unió Soviètica hagués estat vigent una regulació d'aquest tipus, les persones que haguessin participat d'alguna manera en l'edició de textos a l'oest haurien estat subjectes a una acusació. En molts casos els textos arribaven a l'oest en condicions molt dolentes, no eren textos perfectes, estaven desordenats i

necessitaven molta intervenció editorial. El mateix succeeix amb els textos que arriben de països on avui en dia és difícil publicar lliurement. El que sorprèn és que si publiques el text sense corregir, en esborrany, no hi ha cap problema; però si intentes fer correctament la feina, el procés d'edició, per presentar-lo al públic de forma neta, això és un crim.

Ara aquest tipus d'idea insensata té lloc als Estats Units i, una vegada més, nosaltres, al PEN, ens proposem lluitar contra aquest fet fins que ens en lliurem. I els problemes no es limiten només a l'activitat del govern; també hi ha problemes relacionats amb els propietaris dels mitjans de comunicació. Els periodistes que diuen coses que no haurien de dir, o coses que els propietaris dels mitjans de comunicació consideren excessivament hostils al règim, de vegades tenen problemes per fer la seva feina en aquests mitjans. Us recordo altre cop que la defensa de la llibertat d'expressió no sempre és atractiva. Una figura desagradable, polèmica i ofensiva com la del disc-jockey Harold Stern s'està convertint ara en la cara més visible de la llibertat d'expressió, perquè els propietaris de les cadenes de ràdio estan intentant fer-lo fora a causa de les seves actituds polítiques. Les components del grup musical The Dixie Chicks s'han convertit en heroïnes de la llibertat d'expressió. Aquesta és l'estranya època en la qual vivim.

Hi ha una lluita als Estats Units, doncs, i la gran pregunta que penso que s'ha de fer la gent durant aquest any electoral és: «Perdrem la llibertat en l'intent de defensar-la? Convertirem els països lliures del món en estats autoritaris en l'intent de defensar-los dels atacs terroristes? Fins a quin punt tolerarem la destrucció dels valors que suposadament hem de defensar per part de les persones que suposadament els han de defensar?»

És ben clar que el terrorisme existeix i que se l'ha de combatre, però el crim d'estat també existeix i també ha de ser combatut, i sembla impossible ser avui aquí sense fer referència a allò que hem conegut les darreres setmanes i que em sembla que posa fi al dret

nord-americà de reivindicar un exemple moral. Em refereixo a les activitats a les presons de l'Iraq.

David Remnick, editor de la revista *New Yorker*, ens recordava en un article recent que des del principi de la guerra de l'Iraq la retòrica de l'administració nord-americana ha posat el progrés moral al bell mig de la seva missió. I cita el president Bush: «Faig una crida a tots els governs a unir-se als Estats Units i a la comunitat de nacions respectuoses de la llei en la prohibició, investigació i persecució de tots els actes de tortura.» Aquest era Bush el mes de juny passat, emfasitzant els puntals ètics de l'operació Llibertat per al Iraq, i va dir que estàvem predicant amb l'exemple en aquella lluita. Aquest era Bush el mes de juny passat. Bé, ara en coneixem l'exemple. Em sembla deplorable que aquests actes hagin perjudicat enormement la capacitat dels Estats Units de presentar-se com a models de criteris moralment elevats durant potser tota una generació, i no només al món àrab, no només al món musulmà, sinó a tot arreu. Crec que és un problema sistèmic increïble. Intenten dir-nos que només es tracta d'un parell de bales perdudes, que el problema són només un parell de pomes podrides al fons del cistell. Em costa de creure, i com més informació surt a la llum més sembla apuntar a càrrecs cada cop més alts de l'administració.

En aquest moment em sembla que el que necessiten els Estats Units per sobre de tot és un diàleg obert amb la resta del món. Necessiten saber, escoltar i entendre allò que la resta del món està dient. En el meu cas, he de dir que crec que és un acte de gran generositat cultural per part del PEN dels Estats Units elegir com a president algú que no és nord-americà. Si la meva elecció vol dir alguna cosa, em sembla que representa aquesta necessitat dels Estats Units de tenir notícies d'un altre lloc. Paradoxalment, en aquest precís moment és cada cop més difícil fer arribar aquestes veus als Estats Units. Abans sentíem a parlar sobre els problemes de visats a Europa, però els problemes de visats als Estats Units són molt més grans. Si us moveu per l'Acadèmia nord-americana,

si us moveu per institucions culturals o artístiques, aneu on aneu sentireu històries del fracàs d'aquestes institucions per portar gent al país, ja siguin artistes, músics o acadèmics, si provenen d'un altre país que és a la Llista. Paradoxalment, en un moment en què els Estats Units necessiten parar atenció, l'administració nord-americana sembla obstinada a tapar-se les orelles. I al PEN estem fent molts esforços per posar-ho de manifest i lluitar-hi en contra tot plantant-li cara, mostrant fins a quin punt aquest problema és general, i intentant contrarestar-lo a través de fòrums d'intercanvi d'opinions i de debats internacionals. Així que farem el possible per començar a obrir aquestes portes que l'administració intenta tancar.

He dit moltes coses sobre els Estats Units. Hauria de comentar també que hi ha alguns problemes aquí a Espanya. He sentit a dir que s'ha clausurat un diari basc. Crec que el clima de por no només està confinat als Estats Units, sinó que també permet aquest tipus de censura allà on mirem.

Una de les coses que voldria comentar és el canvi del govern espanyol, perquè hi ha hagut un intent, particularment als Estats Units, de presentar-lo com un error, com una forma de rendició davant del terrorisme. Jo no crec que es tracti d'això. La sensació que em va donar mentre seguia el que passava, corregiu-me si m'équivoco, és que els espanyols es van enfadar amb l'intent del govern anterior de manipular l'esdeveniment i de donar-li un significat que no tenia; és a dir, d'acusar els bascos en lloc d'Al-Qaeda. Crec que quan es van adonar que s'estava produint un acte de manipulació, van reaccionar-hi en contra. La manipulació és el tema clau. El que està passant a la Gran Bretanya, als Estats Units, és un intent de manipular les notícies, de voler controlar determinades coses. I crec que aquells de nosaltres que ens dediquem a les paraules ens adonem d'aquesta manipulació, ens adonem de com n'està arribant a ser de poderosa, i sabem com d'important és contraatacar-la i dir que la interpretació oficial de la història dels esdeveniments no és l'única possible. De vegades aquests actes de

manipulació són increïblement grans. Fa un parell de dies vaig sentir un informe del Sr. Rumsfeld en el qual manifestava que el que havia passat a les presons iraquianes no contravenia la Convenció de Ginebra. Si allò no ho contravenia, aleshores poques coses ho fan. I, tot i això, es tracta d'una declaració feta amb l'enorme autoritat de tot un secretari de Defensa dels Estats Units, però contra la qual és necessari lluitar.

Si el que va passar l'11 de setembre demostra alguna cosa, i la raó per la qual és tan important que aquest diàleg romanguí obert més que no pas tancat, és que les històries del món ja no estan separades les unes de les altres. No hi ha la història d'Amèrica per aquí i la història d'Aràbia Saudita per allà i la història d'Austràlia per una altra banda. La història de tothom està ara enredada amb la de tota la resta de persones. No es pot entendre la pròpia història sense entendre les altres històries. La major part dels ciutadans de Nova York, imagino, no hauria pensat mai que la història d'Al-Qaeda tingués gaire a veure amb la seva i, després d'aquell dia terrible, es va convertir també en la història de Nova York. Aquesta em sembla que és la raó per la qual ja no podem segellar les nostres cultures independentment de la resta, no podem pretendre que reposen en compartiments diferents. La història de qualsevol és la història de qualsevol altre o s'hi pot convertir de sobte, en un instant o en una explosió.

Els escriptors, evidentment, fan bé en invocar el poder de la literatura en aquesta qüestió. Una de les poques coses que no m'agraden de la fantàstica obra de James Joyce és quan Stephen Dedalus parla de «forjar a la farga de la meva ànima la consciència increada de la meva raça». Quan ho vaig llegir, vaig pensar, «Oh sí, potser no, això probablement no passarà, forjar la consciència increada de la teva raça». Això és força semblant a l'afirmació de George Bush d'eradicar el mal. L'eradicació del mal podria ser una tasca més enllà del poder fins i tot del president dels Estats Units. Però hi ha coses que els escriptors, que la literatura pot fer i que

és molt important que es facin, i ja només vull acabar posant com a exemple d'això una imatge fantàstica d'una novel·la del nord-americà Saul Bellow, *The 'Dean's' December* (*El desembre del degà*). En aquesta novel·la un acadèmic nord-americà, Albert Corde, és casat amb una romanesa amb la qual es desplaça a Romania per raons familiars. És hivern a la Romania de Ceaucescu, un paisatge inhòspit, la policia secreta és per tot arreu, és un indret fosc, i el degà Corde s'està dret al costat de la finestra d'un apartament buit i deshabitat, mirant enfora a un parc fred amb els arbres sense fulles coberts de neu i congelats, quan sent en la distància un gos que borda. El gos borda i borda, sense parar, borda com un boig. Però com que és un gos d'una novel·la de Saul Bellow, el degà ha d'imaginar-se què pot estar fent el gos, i s'imagina que el bordar del gos representa una protesta per les limitacions de l'experiència de ser gos i que, mentre borda, el gos està dient: «Per l'amor de Déu, obriu una mica més l'univers».

Una frase fantàstica. Recordo que quan la vaig llegir vaig pensar: «és perfecta». Això és el que la literatura, en el millor dels casos, pretén i pot fer. És clar que la manera d'obrir una mica més l'univers no s'aconsegueix quedant-se en terra ferma al centre de l'univers; s'ha d'anar fins al seu límit i empenyer. Intentes obrir-lo una mica més i quan ho aconsegueixes, és clar, hi ha gent que empeny des de l'altre costat, hi ha gent que no vol que l'univers s'obri una mica més. Volen un univers tancat.

Sempre em resisteixo a fer afirmacions sobre la funció de la literatura, perquè penso que una de les seves virtuts és que no té cap funció. Però si hi ha una cosa que es pot dir sincerament sobre la literatura és que quant més gran és més intenta obrir l'univers, s'acosta més agosaradament fins al límit del que és possible de conèixer, del que és possible de sentir, del que és possible de pensar i dir, i empeny tan fort com pot. Això és el que hem d'intentar fer, i és el que nosaltres, al PEN, pretenem defensar, perquè és això del que es tracta. Gràcies.

Salman Rushdie

EL VALOR DE LA PALABRA

Discurso inaugural del Diálogo «El valor de la Palabra»,
organizado por el PEN Català en el marco del

FÓRUM BARCELONA 2004

Barcelona, 20 de mayo de 2004

Hay un pasaje fantástico en la novela de Mijaíl Bulgákov *El maestro y Margarita* –una novela magnífica que quienes la hayan leído sabrán que trata los problemas que causa el demonio cuando va a Moscú. (El demonio es un personaje mucho más atractivo que muchos de los que aparecen en el libro.) Hay un momento fantástico en que el demonio habla con un escritor. El escritor es conocido únicamente como «Maestro», y está tan decepcionado por su propia obra que decide quemarla. Le prende fuego. Y cuando el demonio sabe que ha prendido fuego al libro se sobrecoge. No sólo se sobrecoge, está horrorizado; también está sorprendido. Y le pregunta al escritor: «¿Cómo has podido hacerlo?» Y él le responde: «Porque, como tú bien sabes, los manuscritos no arden.»

Esta es una frase fantástica y famosa de Bulgákov: **los manuscritos no arden**. Es una frase que se ha venido usando correctamente como metáfora del poder de la literatura para sobrevivir a la persecución y, de hecho, la misma obra de Bulgákov fue duramente perseguida. No ha sido hasta hace relativamente poco, mucho después de su muerte, que se ha publicado completa por primera vez en Rusia.

Los manuscritos no arden; desgraciadamente los escritores sí. Revisando la historia de la literatura, creo que uno de los problemas

no ha sido la supervivencia del libro, sino la supervivencia del escritor. Los libros acostumbra a sobrevivir. La obra de Mandelstam ha sobrevivido a la persecución y ha perdurado más allá del sistema que la persiguió, ha sobrevivido a la Unión Soviética. La poesía de Mandelstam ha sobrevivido a la persecución de Stalin; pero el mismo Mandelstam no sobrevivió a aquella persecución. La poesía de Ovidio sobrevivió a la persecución del emperador romano, pero el emperador romano le hizo la vida imposible a Ovidio, que pasó mucho tiempo de miserable exilio. Estos son ejemplos históricos. Desgraciadamente aquí no estamos hablando de historia, estamos hablando de un hecho que continúa estando muy presente hoy en día. Nunca antes había pasado tanto, es el pan de cada día de los escritores.

Siempre recordaré el asesinato, hace unos años, del gran novelista argelino Tahar Djaout por parte de agentes de los extremistas islámicos. El procedimiento del asesinato es realmente desgarrador: uno de los extremistas islámicos facilitó una pistola a un hombre instalado en una esquina en el trayecto del escritor al trabajo. El hombre vendía cigarrillos. Le dieron la pistola y una suma de dinero que probablemente no alcanzaba los diez dólares en moneda local, y le dijeron que disparase a aquel escritor cuando pasara por allí, cosa que hizo. Le dispararon por diez dólares. Desgraciadamente, esta no es una historia única en absoluto. Las novelas de Tahar Djaout, la poesía de Tahar Djaout, el periodismo de Tahar Djaout sobreviven. El autor, desgraciadamente, está muerto.

Así que los manuscritos no arden, pero los escritores sí. Cabe recordar que, desde la posición del PEN y de las organizaciones que defienden a los escritores, a menudo el trabajo duro es defender la supervivencia física del escritor, dando por supuesto que la escritura se cuidará de sí misma. Quiero decir que si bien es cierto que la escritura también necesita protección, a menudo es más resistente que la carne y la sangre.

A lo largo de mi vida he hablado bastante sobre el caso de *Los versos satánicos*, pero aún quedan un par de cosas por decir, porque imagino que de alguna forma es relevante para este tema. Por cierto, mucho después de que yo publicara el libro, un amigo mío empezó a estudiar la vida del laureado poeta británico Robert Southey, gran enemigo de Lord Byron y, al mismo tiempo, muy menospreciado por éste. De hecho, en un pasaje del gran poema *Don Juan*, Byron se muestra bastante descortés con Southey. Lo que mi amigo encontró en la biblioteca fue una carta que Southey escribió a un amigo suyo fulminando a Byron, diciendo que era un escritor terrible, inmoral, blasfemo y cosas por el estilo. Y en un párrafo de esta carta Southey dice que el libro, este libro de Byron, no debería titularse *Don Juan* sino *Los versos satánicos*. Es una cosa que yo no sabía cuando escribí mi libro, pero al saberlo pensé: «Vaya, Byron y yo, ya está bien».

Pero el hecho es que, en el caso de *Los versos satánicos*, algunos aspectos específicos de aquella lucha son bastante cómicos. Por ejemplo, cuando la novela acababa de salir por vez primera entrevistaron en un programa de televisión a uno de sus máximos detractores en Inglaterra. Cuando le preguntaron si alguna vez había leído un libro mío –ya no *Los versos satánicos*, sino cualquier otro libro–, él contestó rápidamente: «Verá, los libros no son mi fuerte.» En aquel momento entendí que realmente aquella era la verdadera lucha: era una lucha entre aquellos para los que los libros eran su fuerte y aquellos para los que no lo eran.

Pero fundamentalmente, pienso, de lo que se trataba en esa cuestión –llegué a considerarlo una pregunta, la pregunta que había detrás de aquella lucha– es una pregunta que se hacen a menudo muchos escritores en muchos países y en muchas situaciones. Y la pregunta es la siguiente: ¿Quién tiene el poder sobre la historia? ¿Quién tiene el poder de contar las historias de nuestras vidas y de determinar no sólo qué historias se pueden contar, sino también de qué forma se pueden contar, cómo se tienen que

contar? Evidentemente hay historias en las que todos nosotros vivimos, la historia de la cultura y la lengua en las que vivimos, la Historia en la que vivimos y, efectivamente, las estructuras éticas en las que vivimos, de las cuales una es la religión. ¿Quién puede tener poder sobre las historias? Me parece que esta es una pregunta pertinente, tal como he dicho, en todos los países del mundo en que los escritores están en peligro y son perseguidos.

¿Por qué es una pregunta importante? Creo que no sólo es importante porque los escritores buscan la libertad de decir aquello que les apetezca, evidentemente que esto es bueno –bien, yo mantendría que esto es bueno, aunque hay personas que mantendrían lo contrario– pero esto no es todo. Creo que hay dos respuestas a la pregunta que van más allá de los derechos de los escritores a escribir. Uno de ellos es que todos nosotros, tal como he dicho, vivimos dentro de las historias, y si no tenemos el poder de volver a contar aquellas historias como nos conviene, a medida que el mundo cambia, a medida que nuestros puntos de vista cambian, a medida que la cultura progresa, a medida que las actitudes cambian, si no somos capaces de volver a contar aquellas historias, de encerrarlas en la época en la que vivimos, entonces las historias dejan de ser conmovedoras y emotivas y vehiculan etiquetas identitarias; se convierten en cárceles. Si no podemos volver a contar las historias, estamos apresados en su interior. Se convierten en nuestras cárceles, devienen ideologías que nos limitan y que no podemos reformar. Este es el motivo, y va mucho más allá de aquello que el escritor puede o no desear hacer en la privacidad de su propia habitación para ofrecerlo después al mundo.

Y creo que hay incluso una razón más profunda que esta, que es que, por lo que sé, somos la única especie del mundo que cuenta historias, que cuenta historias como una forma de entenderse y de definirse a sí misma. Si existe alguna gran literatura de delfines aún no se ha traducido. Somos animales contadores de historias.

El ser humano puede definirse como un animal que se cuenta historias a sí mismo sobre sí mismo y usa estas historias de una forma muy personal. No estoy hablando necesariamente sólo de escritores, claro. Si miráis dentro de vuestra familia, por ejemplo, cada familia tiene sus historias –las historias de una tía loca o de un tío malvado, o de un primo brillante a quien todo el mundo odia, etc. Y en muchos casos estas historias sólo se conocen en el seno de la familia, y cuando alguien ingresa en la familia, ya sea por matrimonio o por nacimiento, se le explican gradualmente las historias de la familia y, cuando las conoce, entonces pasa a pertenecer a la familia. Vivimos nuestras propias vidas y transmitimos aquello que queda de nosotros en una historia determinada o en un par de historias determinadas. Y así continuamos, vivimos y habitamos historias en nuestra vida diaria, y esto es una cosa profunda. Esto significa que la historia es una cosa profunda, cercana a las raíces de nuestra humanidad. Es quien somos; y el intento de controlar esto, de darle forma, de limitarlo, de censurarlo, de reprimirlo, es algo más que un ataque a la literatura. Es un ataque a la naturaleza humana. Este es el motivo por el que creo que los escritores que hacen de la escritura su vida luchan contra esto instintivamente, pero es un tema de preocupación para la gente que está más allá del limitado mundo de la literatura. (Realmente no creo que la literatura sea un mundo limitado, pero simplemente poniéndolo por caso.)

Esto es lo que pasó con *Los versos satánicos*, pero tal como he dicho, este es sólo un ejemplo de la batalla. En el magnífico ensayo de John Stuart Mill *Sobre la libertad*, el autor demuestra algo que se olvida fácilmente, que es que en estas luchas no hay garantía de que los buenos ganarán. La literatura no necesariamente triunfará siempre por encima de aquellos que intentan controlarla. Parece que hay casos en los que la censura y la tiranía pueden durar el tiempo suficiente para que a la gente le sea difícil ver fuera de este marco. No saben qué se les impide pensar o saber, porque el con-

trol mental realmente puede funcionar. Esto hace que sea más importante intentar evitar que esta censura se haga demasiado fuerte, que se institucionalice demasiado y luchar contra ella. El autor señala también, igual que hizo Voltaire, que en muchos casos la lucha por la libertad de la imaginación, la lucha por la libertad del discurso no es primordialmente un combate contra el Estado, sino que a menudo se trata de un combate contra la Iglesia. Los escritores de la Ilustración francesa lo sabían muy bien y usaban deliberadamente la blasfemia como arma. Diderot, en *La religiosa*, hace deliberadamente una serie de cosas que sabe que ofenderán a la Iglesia, porque sabe que de alguna forma hay que derrocar su intento de poner límites al pensamiento.

Aquella lucha, la lucha de la Ilustración francesa de hace doscientos años, se revive, a mi parecer, en otro contexto y en otra religión en muchos lugares del mundo árabe-musulmán. La lucha no se produce contra el Estado, la lucha es contra la Iglesia. Hay un intento de situar el punto límite más allá. Muchos de los escritores más importantes del mundo árabe están actualmente obligados a vivir en el exilio porque no están seguros en su propio país. Esto es terrible, un hecho muy perjudicial para la literatura. Fijaos en las grandes ciudades de aquel mundo, fijaos en Beirut, Teherán, Bagdad, Damasco... A lo largo de mi vida, a lo largo del último medio siglo, han sido grandes ciudades abiertas e intelectuales, ricas en cultura, ricas en discusión, debate y disputas. Y no debemos atribuir el terrible deterioramiento de la vida intelectual de aquellas sociedades únicamente a las actividades de las superpotencias. Sí, claro, la diplomacia de las superpotencias ha tenido su efecto en aquella parte del mundo y podríamos exponerlo y discutirlo, pero también hay una destrucción autoimpuesta de las libertades intelectuales, de la vida intelectual, que es una de las mayores tragedias, pienso, de la última mitad del siglo.

Voltaire acostumbraba a decir que los escritores deberían vivir cerca de la frontera porque en el caso de encontrarse ante dificult-

tades, siempre podrían cruzarlas y, de hecho, él mismo tuvo que hacerlo unas cuantas veces. Desgraciadamente esto ya no funciona, o no necesariamente.

Así que este es el tipo de problemas al que nos enfrentamos los escritores. Aunque los combatamos como escritores y normalmente a través de la escritura, tienen que ver con cuestiones más profundas que no solamente el arte y la literatura. En mi propio caso, tuve que instruirme sobre estos temas, evidentemente bastante deprisa, cuando mi propia obra fue atacada. Porque, realmente, si antes del ataque a *Los versos Satánicos* me hubieran preguntado si estaba a favor de la libertad de expresión hubiera dicho «Sí», pero no había pensado mucho acerca de ello. Tampoco habría hablado mucho de ello, porque cuando hay suficiente aire para respirar parece que carezca de interés comentar que es necesario tener aire suficiente para respirar. Entonces alguien empieza a cortar el suministro de aire y te das cuenta bastante rápido de la importancia de tener aire para respirar, y empiezas a hacer ruido sobre el tema.

Ciertamente, esto es lo que me pasó. Tuve la necesidad de hablar sobre la respiración de aire intelectual y de darme cuenta de que sólo era una de las muchas personas que empezaban a sentirse asfixiadas. Aprendí una sencilla lección sobre el tema de la libertad de expresión, y es que la lucha sobre la libertad de expresión empieza cuando te piden que defiendas algo que no te gusta. No termina en este punto, empieza en este punto, porque realmente no es muy difícil defender el derecho a la libertad de expresión de personas con las que estás de acuerdo en términos generales, o de aquellas que te son más o menos indiferentes. Es verdaderamente cuando la gente dice cosas que realmente te afectan, o incluso te ofenden, que descubres si estás a favor o en contra de la libertad de expresión y que, por lo tanto, la lucha por la libertad de expresión implica defender también mucha basura. No es precisamente una lucha noble; es una lucha bastante sucia. Y gran

parte del material por el que luchas es material que no quieres en tus estanterías.

Os puedo poner un ejemplo personal de esto. Se ha hecho una película sobre mí después de la repercusión de *Los versos satánicos*. Los héroes de esta película, hecha en Pakistán y titulada *International Guerrillas*, eran un grupo de comandos cuya misión era asesinarme. Ellos eran los buenos, yo era el malo. Me representaban de forma muy desagradable en la película, vivía en un palacio en un lugar parecido a Filipinas –todos los escritores tienen casas como aquella–, estaba protegido por una especie de Servicio Secreto israelí –que también se ofrece gratuitamente a todos los novelistas. Evidentemente, bebía mucho y tenía látigos y afiladores de cuchillos y cosas así, y torturaba personas, porque este es el tipo de individuo que yo era. Había un momento en la película en el que uno de los terroristas, uno de los héroes, era capturado por el Servicio Secreto israelí, que me lo traía atado entre un par de palmeras, y yo lo torturaba durante un rato bebiendo whisky con la otra mano y, después, cuando terminaba de hacer todo aquello, en un momento fantástico de la película, de comedia no intencionada, yo decía al Servicio Secreto israelí: «Lleváoslo y leedle *Los versos satánicos* toda la noche.» Y, evidentemente, el terrorista sufría una crisis nerviosa. Al final de la película me matan, pero no las guerrillas internacionales, sino un relámpago proveniente del cielo: ¡personalmente asesinado por Dios!

Bien, el hecho es que fue una película muy desagradable y, cuando al llegar a Inglaterra solicitaron un certificado, se denegó porque era una película claramente difamatoria en muchos aspectos. Así que, al final, me encontré metido en una lucha por la libertad de expresión a la vez que un acto de censura me estaba defendiendo. Esto fue difícil porque, por un lado, no quería aquella lucha y, por el otro, la película era realmente muy desagradable. Al final escribí una carta al consejo que emite los certificados a las películas y les dije que no me opondría a la emisión del filme y que no em-

prendería acciones legales, etc. Como consecuencia de mi intervención, se dio un certificado a la película y los productores alquilaron una gran sala en la ciudad de Inglaterra con mayor número de población musulmana, y nadie fue a verla, porque la película era muy mala.

Esto me parece una demostración fantástica de la posición de la libertad de expresión. Si se hubiera prohibido, la película se hubiera convertido inmediatamente en un fenómeno de gran éxito, las ventas del vídeo se habrían disparado y su poder habría aumentado enormemente. Como no se prohibió, la gente tuvo que juzgarla como película y nadie quiere pagar diez dólares para ver una película horrorosa. Eso me dio una lección. Apoyar el derecho a emitir aquella película fue una decisión difícil, pero realmente me enseñó que puedes confiar en que las personas decidan por ellas mismas. La mayoría de la gente entendió, efectivamente, que incluso la declaración más reprensible es mejor que esté en la calle, porque si no está en la calle no significa que la gente no piense en ello, no significa que desaparezca, simplemente se coloca bajo de la alfombra, que es el peor lugar donde puede estar. Si está en la calle, a plena luz del día, entonces se puede derribar, se puede discutir, te puedes reír, se pueden hacer todas esas cosas. Cuando es un secreto, escondido, ilegal, esto, tal como he dicho, en primer lugar incrementa su poder y, en segundo lugar, es mucho más difícil de tratar. Así que aquello fue una lección para mí.

Durante aquella época en la que estaba recibiendo este tipo de educación, fui muy consciente del apoyo recibido por parte de diferentes grupos del PEN en diferentes países del mundo. Recuerdo que me hicieron miembro honorífico del PEN yugoslavo, del PEN ex-yugoslavo, no sé ahora mismo si esto me hace oficialmente bosnio o croata, o las dos cosas quizás. Y el PEN de Estados Unidos estuvo fantástico apoyándome, y puedo decir que toda la comunidad del PEN Internacional reaccionó de la misma forma. Sienta muy bien estar en esta posición, esta misteriosa posición

de ser elegido presidente del PEN de Estados Unidos. No había sido nunca presidente de nada, pero por lo menos estoy en una situación que me permitirá devolver algo al mismo organismo que estuvo allí conmigo cuando lo necesité. Y pienso que será realmente impresionante en estos próximos días, a medida que tengan lugar nuestros debates; mucha gente verá toda la energía y la pasión con la que el PEN lucha en nombre de los escritores perseguidos en todo el mundo y el notable éxito que el PEN ha logrado trabajando en nombre de determinados escritores encarcelados en diferentes partes del mundo. Un gran número de escritores que estaban en la cárcel han sido rápidamente liberados después de haber estado en el punto de mira gracias a premios otorgados por el PEN, por ejemplo. A la tiranía no le gustan los focos. Es una cosa extraña. Los tiranos quieren que se les quiera y no toleran que la gente manifieste que no son encantadores. A veces a los regímenes represivos les es más fácil liberar a la persona que está en el punto de mira antes que aceptar las críticas. Proyectar una luz sobre los abusos, proyectarla sobre aquellos lugares oscuros donde la gente está encerrada y maltratada, es verdaderamente muy efectivo. Es realmente sorprendente lo bien que funciona. Lo que me impresiona, y a medida que trabajo con el PEN me impresiona más, es darme cuenta de que realmente este esfuerzo no es solamente teórico sino que es muy práctico, y que da frutos.

En el PEN de Estados Unidos, una de las cosas que he estado diciendo, que hemos estado diciendo los últimos meses es que aunque durante muchos años el PEN ha trabajado muy eficientemente en todo el mundo, poniendo de manifiesto los abusos contra la libertad de expresión, destacando los abusos de los derechos civiles y de los derechos humanos, ahora es muy importante para nosotros darnos cuenta de que también hay una crisis de estas cuestiones en los Estados Unidos. Ya no podemos decir que no hay temas de los que hablar en casa. Así que estamos ocupando más y más tiempo estos días intentando discutir los problemas

de la libertad de expresión, los problemas de los derechos civiles y de los derechos humanos que ahora parece que están aumentando en Estados Unidos.

Se podría hablar largo y tendido sobre esto, pero sólo para que os hagáis una idea: después del 11 de septiembre se crea en América lo que he empezado a considerar el Ministerio de las Falsas Alarmas. El Ministerio de las Falsas Alarmas aumenta constantemente el nivel de miedo en Estados Unidos. No estoy seguro de cuál es la función de esta serie de alertas coloreadas como el arco iris. ¿Cómo reacciona una persona cuando la alerta pasa del amarillo al naranja? ¿Cómo diferirá su comportamiento cuando esté bajo el peligro de color naranja de cuando esté en amarillo? ¿En qué medida te relajas cuando el nivel baja y cómo aumentas tu nivel de defensa cuando sube? La única finalidad de este sistema de alertas es asustar a la gente. Y el motivo para asustar a la gente es que cuando te encuentras ante una población asustada es más fácil hacer cosas en su nombre que no toleraría si no lo estuviera.

Este clima de miedo, que me da la sensación que se está manteniendo deliberadamente en los Estados Unidos, es un hecho contra el que hay que luchar. El PEN está luchando contra algunas de las manifestaciones de lo que pasa en aquel clima de temor. Una de ellas es el problema bien conocido de la Patriot Act, que aumenta en gran manera el poder del gobierno para entrar en aquello que deberían ser áreas privadas; es decir, qué libros lee la gente, qué piensa, qué libros compra, etc. El hecho de que las bibliotecas se conviertan en espacios que el Estado tiene que controlar, que los bibliotecarios sean unos radicales peligrosos, es una idea muy desagradable. Así que la campaña contra diferentes partes de la Patriot Act es una parte importante de nuestro trabajo.

De hecho, actualmente hay otra regulación en Estados Unidos que prohíbe editar y publicar obras de países en los que Estados Unidos ha impuesto embargos comerciales. Es decir, llega un

texto procedente de los países llamados «enemigos», como Irán o incluso Corea del Norte; y si este texto pasa por un proceso de edición en Estados Unidos –el tipo de proceso que casi siempre es necesario para publicar una obra del extranjero– esto se puede considerar comercio con el enemigo y puede comportar una acusación penal.

Esto es una locura sorprendente y contradictoria. Si durante el tiempo de la Unión Soviética hubiera estado vigente una regulación de este tipo, la gente que hubiera editado algunos de los textos en el oeste habría estado sujeta a una acusación. En muchos casos los textos llegaban al oeste en muy malas condiciones, no eran textos perfectos, estaban desordenados y necesitaban mucha intervención editorial. Lo mismo sucede con los textos que llegan de países donde hoy día es difícil publicar libremente. Lo que sorprende es que si publicas el texto sin corregir, en borrador, no hay ningún problema; pero si intentas llevar a cabo la publicación de forma correcta, con el proceso de edición necesario, para presentarlo al público de forma limpia, esto es un crimen.

Ahora bien, este tipo de idea insensata tiene lugar en los Estados Unidos y, una vez más, nosotros, en el PEN, nos proponemos luchar contra este hecho hasta que nos libremos de él. Y los problemas no se limitan únicamente a la actividad del gobierno; también hay problemas relacionados con los propietarios de los medios de información. Los periodistas que dicen cosas que no tendrían que decir, o cosas que los propietarios de los medios de comunicación consideran excesivamente hostiles al régimen, a veces tienen problemas para manejarse en estos medios. Os recuerdo de nuevo que la defensa de la libertad de expresión no siempre es atractiva. Una figura tan desagradable, polémica y ofensiva como el discjockey Harold Stern se está convirtiendo ahora en la cara más visible a favor de la libertad de expresión porque los propietarios de las cadenas de radio están intentando echarlo a causa de su actitud política. Las componentes de la banda The Dixie Chicks

se han convertido en heroínas de la libertad de expresión. Esta es la época desconocida en la que vivimos.

Hay una lucha en los Estados Unidos, y la gran pregunta que creo que la gente debe hacerse durante este año de elecciones es: «¿Perderemos la libertad en el intento de defenderla? ¿Convertiremos los países libres del mundo en estados autoritarios en un intento de defenderlos contra los ataques terroristas? ¿Hasta qué punto toleraremos la destrucción de los valores que supuestamente debemos defender por parte de las personas que supuestamente los tienen que defender?»

Está claro que el terrorismo existe y que tiene que ser combatido, pero el crimen de Estado también existe y también tiene que combatirse, y parece imposible estar aquí hoy sin hacer referencia a lo que hemos conocido las últimas semanas y que me parece que pone fin al derecho norteamericano de reivindicar un ejemplo moral. Me refiero a las actividades en las cárceles de Irak.

David Remnick, editor de la revista *New Yorker*, nos recordaba en un artículo reciente que desde el principio de la guerra de Irak la retórica de la administración norteamericana ha situado el progreso moral en el corazón de su misión. Y cita al presidente Bush: «Hago un llamamiento a todos los gobiernos a unirse a los Estados Unidos y a la comunidad de naciones respetuosas de la ley en la prohibición, investigación y persecución de todos los actos de tortura.» Este era Bush el mes de junio pasado, enfatizando los puntales éticos de la operación Libertad para Irak, y dijo que estábamos predicando con el ejemplo en aquella lucha. Este era Bush el mes de junio pasado. Bien, ahora conocemos el ejemplo. Me parece deplorable que estos actos hayan perjudicado enormemente la capacidad de Estados Unidos de mostrarse como representantes de criterios de alta moral quizás durante una generación, y no sólo en el mundo árabe, no sólo en el mundo musulmán, sino en todas partes. Creo que es un problema sistémico increíble. Intentan decirnos que sólo se trata de un par

de balas perdidas, que el problema son un par de manzanas podridas en el fondo del barril. Me cuesta creerlo, y cuanto más información sale a la luz más parece apuntar a cargos muy altos de la administración.

En este momento me parece que lo que necesitan los Estados Unidos por encima de todo es un diálogo abierto con el resto del mundo. Necesitan saber, escuchar y entender aquello que el resto del mundo está diciendo. En mi caso, tengo que decir que creo que es un acto de gran generosidad cultural por parte del PEN de Estados Unidos elegir como presidente a alguien que no es norteamericano. Si mi elección significa algo, me parece que representa esta necesidad de los Estados Unidos de tener noticias del exterior. Paradójicamente, en este preciso momento es cada vez más difícil hacer llegar estas voces a los Estados Unidos. Antes oíamos hablar sobre los problemas de visados en Europa, pero los problemas de visados en los Estados Unidos son mucho mayores. Si os movéis por la Academia norteamericana, si os movéis por instituciones culturales o artísticas, vayáis donde vayáis escucharéis historias de la incapacidad de estas instituciones para llevar gente al país, ya sean artistas, músicos o académicos, si provienen de un país que está en la Lista. Paradójicamente, en un momento en el que Estados Unidos necesita prestar atención, la administración norteamericana parece obstinada a taparse los oídos. Y en el PEN estamos haciendo grandes esfuerzos para ponerlo de manifiesto y luchar en su contra plantándole cara, mostrando hasta qué punto este problema es general e intentando contrarrestarlo a través de foros de discusión y debates internacionales. Así que haremos lo posible para empezar a abrir estas puertas que la administración intenta cerrar.

He hablado mucho sobre los Estados Unidos. Debería comentar también que hay algunos problemas aquí en España. He oído que se ha clausurado un periódico vasco. Creo que el clima de miedo no sólo está confinado a los Estados Unidos, sino que también permite este tipo de censura por doquier.

Una de las cosas que me gustaría comentar es el cambio del gobierno español, porque ha habido un intento, particularmente en los Estados Unidos, de presentarlo como un error, como una forma de rendición frente al terrorismo. No creo que se trate de eso. La sensación que me dio mientras seguía lo que pasaba, corrigídmeme si me equivoco, es que los españoles se enfadaron con el intento del gobierno anterior de manipular el suceso y de darle un significado que no tenía; es decir, de acusar a los vascos en vez de a Al-Qaeda. Creo que cuando se dieron cuenta de que se estaba produciendo un acto de manipulación, reaccionaron en su contra. La manipulación es el tema clave. Lo que está sucediendo en Gran Bretaña, en Estados Unidos, es un intento de manipular las noticias, de controlar determinadas cosas. Y creo que aquellos de nosotros que nos dedicamos a las palabras nos damos cuenta de esta manipulación, nos damos cuenta de cuan poderosa está llegando a ser, y sabemos lo importante que es contraatacarla y decir que la interpretación oficial de la historia de los sucesos no es la única posible. A veces estos actos de manipulación son increíblemente grandes. Hace un par de días oí un informe del Sr. Rumsfeld en el que manifestaba que lo que había pasado en las prisiones iraquíes no contravenía la Convención de Ginebra. Si aquello no la contravenía, entonces pocas cosas lo harán. Se trata de una declaración hecha con la enorme autoridad del secretario de Defensa norteamericano, pero contra la que es necesario luchar.

Si lo que pasó el 11 de septiembre demostró algo, y la razón por la que es tan importante que este diálogo permanezca abierto más que cerrado, es que las historias del mundo ya no están separadas las unas de las otras. No está la historia de América por aquí, la historia de Arabia Saudita por allí y la historia de Australia por el otro lado. La historia de todo el mundo está ahora enredada con la historia de todos los demás. No se puede entender la propia historia sin entender las otras historias. La mayor parte de los ciudadanos de Nueva York, imagino, no habría pensado nunca

que la historia de Al-Qaeda tuviera nada que ver con la suya y, después de aquel terrible día, se convirtió también en la historia de Nueva York. Este me parece el motivo por el que ya no podemos sellar nuestras culturas independientemente de las demás, no podemos pretender que pertenecen a diferentes compartimentos. La historia de todos es la historia de todos los demás o se puede convertir en ella de repente, en un instante o en una explosión.

Los escritores, evidentemente, hacen bien al reclamar el poder de la literatura en esta cuestión. Una de las pocas cosas que no me gustan de la fantástica obra de James Joyce es cuando Stephen Dedalus habla de «forjar en la fragua de mi alma la conciencia increada de mi raza». Cuando lo leí, pensé «Oh sí, quizás no, esto probablemente no va a pasar, forjar la conciencia increada de tu raza». Esto es bastante parecido a la afirmación de George Bush de erradicar el mal. La erradicación del mal sería una tarea más allá del poder incluso del presidente de los Estados Unidos. Pero hay cosas que los escritores, que la literatura puede hacer y que es muy importante que se hagan, y sólo quiero terminar poniendo como ejemplo de esto una imagen fantástica de una novela del norteamericano Saul Bellow, *El diciembre del decano*. En esta novela, un académico norteamericano, Albert Corde, tiene una esposa rumana con la que se desplaza a Rumanía por motivos familiares. Es invierno en la Rumanía de Ceaucescu, un paisaje inhóspito, la policía secreta está por todas partes, es un lugar oscuro y el decano Corde está de pie junto a la ventana de un apartamento vacío y deshabitado, mirando hacia fuera a un parque frío con los árboles desnudos, cubiertos de nieve y congelados, cuando oye en la distancia un perro ladrando. El perro ladra y ladra, sin parar, ladra como un loco. Pero como es un perro de una novela de Saul Bellow, el decano tiene que imaginarse qué puede estar haciendo el perro, y se imagina que el ladrar del perro representa una protesta por las limitaciones de la experiencia de ser perro y que, mientras ladra, el perro está diciendo: «Por el amor de Dios, abrid un poco más el universo».

Una frase fantástica. Recuerdo que cuando la leí pensé: «es perfecta». Esto es lo que la literatura, en el mejor de los casos, pretende y puede hacer. Es evidente que la forma de abrir un poco más el universo no se consigue estando en un lugar seguro en el centro del universo; hay que ir al extremo del universo y empujar. Intentas abrirlo un poco más y cuando lo haces, claro, hay gente que empuja desde el otro lado, hay gente que no quiere que el universo se abra un poco más. Quieren un universo cerrado.

Siempre me resisto a hacer afirmaciones sobre la función de la literatura, porque pienso que una de sus virtudes es que no tiene ninguna función. Pero si hay algo que se pueda decir sinceramente sobre la literatura es que cuanto más grande es, en mayor medida intenta abrir el universo, ir más osadamente hasta el extremo de lo que es posible conocer, de lo que es posible sentir, de lo que es posible pensar y decir, y empuja tan fuerte como puede. Esto es lo que tenemos que intentar hacer, y es lo que nosotros, desde el PEN, pretendemos defender, porque de esto se trata. Gracias.

Salman Rushdie

THE VALUE OF THE WORD

Opening Lecture of the Dialogue «The Value of the Word»,
organized by Catalan PEN within the

FORUM BARCELONA 2004

Barcelona, May 20th 2004

There's a wonderful passage in the great novel by Mikhail Bulgakov, *The Master and Margarita* – a novel those of you have read will know is a novel about when the devil comes to Moscow and makes trouble. (The devil is a much more attractive character than most of the people in the book.) There's a wonderful moment when the devil is talking to a writer. The writer is known only as the Master, and he has become so upset with his own work that he has decided to burn it. He sets fire to it. And when the devil is told that the book has been set fire to, he is appalled. He is not only appalled, he is horrified; he is also amazed. He asked the writer: "How could you do that?" He says: "Because, as you know, manuscripts do not burn."

That is a wonderful and famous phrase by Bulgakov: Manuscripts do not burn. It is a phrase that has been rightly used as a metaphor for the power of literature to survive persecution and, clearly, Bulgakov's own novel was seriously persecuted and indeed only relatively recently, long after his death, was published for the first time in full in Russia.

Manuscripts don't burn; unfortunately writers do. If you look at the history of literature, I think that one of the problems

has been not the survival of the book, but the survival of the writer. Books tend to survive. The work of Mandelstam has survived the persecution and outlasted the system that persecuted it, outlasted the Soviet Union. The poetry of Mandelstam has survived the persecution of Stalin; Mandelstam himself did not survive that persecution. The poetry of Ovid survived his persecution by the Roman Emperor, but the life of Ovid was made wretched by the Roman Emperor, as it was largely passed in a miserable exile. These are historical examples. Unfortunately we are not talking about history here; we are talking about something that very much continues today. It is happening as never before. It is open season on writers these days.

I always remember, few years ago, the murder of the great Algerian novelist Tahar Djaout by the agents of the Islamic extremists. The manner of the murder is really heartbreaking in the sense that he was killed because one of the agents of the Islamic extremists gave a gun to a man on the street corner which he would pass on his way to work. The man was selling cigarettes. He was given this gun and he was given a sum of money that was probably less than ten dollars in local currency, and he was told to shoot this writer as he came past, which he did. He was shot for ten dollars. This is by no means, unfortunately, a unique story. The novels of Tahar Djaout, the poetry of Tahar Djaout, the journalism of Tahar Djaout survive. The author unfortunately is dead.

So manuscripts don't burn, but writers do. It's worth remembering when, from the position of PEN and of organizations which defend writers, the hard job often is to defend the physical survival of the writer, in the belief that the writing will often take care of itself. I mean the writing needs protecting, too, but it is often more resilient than flesh and blood.

I have talked a little too much in my life about the case of *The Satanic Verses*, but there are one or two things to say about

it because, I guess, it has a kind of relevance to the subject. By the way, a friend of mine, long after I published the book, was researching the life of the British poet laureate Robert Southey, who was a great enemy of Lord Byron and much despised by Byron in return. In fact, when Byron published his great poem *Don Juan*, there's a passage in it which is quite rude about Southey. And Southey wrote a letter, which my friend discovered in the library, to a friend of his fulminating against Byron, saying what a terrible writer he was, immoral and blasphemous and so on and so on, and he said in a paragraph of this letter that the book of his, this book of Byron's should not be called *Don Juan* but should be called *The Satanic Verses*. It is something that I didn't know when I wrote my book, but, when I found out, I thought: "Well Byron and me, you know, that will do."

But the point is, in *The Satanic Verses* case, there are some quite comical aspects to the specifics of that battle. For example, one of the main opponents of the novel in England when it first came out, when he was interviewed on Television, was asked if he ever read a book of mine – not just *The Satanic Verses*, but any other book. He answered quite swiftly: "You see, books are not my thing." I learned at that point that really that was what the battle was about: it was a battle between people for whom books were not their thing and people for whom they were.

But fundamentally, I think, what was at issue in that matter – I came to think of it is as a question, the question that was behind that struggle – is a question that is asked repeatedly by many writers in many countries and many situations. And the question is this: Who has power over the story? Who has the power to tell the stories of our lives and to determine not only what stories should be told, but in what manner they should be told, how they should be told? Of course there are stories inside which we all live, the story of the culture and the

language in which we live, the History in which we live, and indeed the ethical structures in which we live, of which religion is one. Who should have power over the stories? That seems to me to be the question being asked, as I said, in every country around the world where writers are in danger and persecuted.

Why is it an important question? I think it is not only important because writers seek the freedom to say whatever they feel like, of course that is a good thing – well I would argue it's a good thing, there are people that would argue otherwise – but that's not all of it. I think there are two answers to the question that go beyond the rights of writers to write. One of them is this: We live inside stories, all of us, as I said, and if we do not have the power to retell those stories as we see fit, as the world changes, as our views change, as culture moves on, as attitudes change, if we are not able to retell those stories to fit the times in which we live, then the stories cease to be moving and emotive and carry badges of identity, and they become prisons. If we can't retell the stories, we are imprisoned inside them. They become our jails, they become ideologies that limit us and that we cannot reshape. That's the reason, and it goes way beyond what the writer may wish or may not wish to do in the privacy of his own room and afterwards offer up to the world.

And I think there's even a more profound reason than that, which is that, as far as I know, we are the only species in the world which tells stories, which tells stories as a way of understanding and defining ourselves. If there is a great dolphin literature, it has not yet been translated. We are a story telling animal.

The human being can be defined as an animal that tells itself stories about itself and we use those stories in very personal way. I'm not talking necessarily about writers alone, of course. If you look inside the family, for example, every family has its

stories – the stories of a mad aunt or a wicked uncle, or a brilliant cousin that everybody hated, etc. And in many cases those stories are only known inside the family, and when somebody arrives in the family, either by marriage or if a child is born, gradually they are told the stories of the family, and when they know the stories of the family, then they belong to the family. We live our own lives and we pass on what remains of us in one such story or a couple of such stories. And so we go on, we live and we inhabit stories in our daily lives, and that's something deep. This means that the story is something deep, near the roots of our humanity. It is who we are, and an attempt to control that, to shape it, to limit it, to censor it, to stifle it is something more than an attack on literature. It is an attack to human nature. That is why, I think writers who do write for a living fight against this instinctively, but it's a matter of concern for people way beyond the narrow world of literature. (I don't really think that literature is a narrow world, but I just say that for the sake of argument.)

That's what happened in the case of *The Satanic Verses*, but as I said that is just an example of the battle. In John Stuart Mill's great essay *On Liberty*, he points out something easily forgotten, which is that in these battles there is no guarantee that the good guys will win. It is not necessarily the case that literature will always triumph over those who seek to control it. It seems there are cases in which censorship and tyranny can last for long enough that it becomes difficult for people to see outside that frame. They don't know what they are being prevented from thinking or knowing because thought control actually can work. And that makes it all the more important to try to prevent it from becoming too strong, too institutionalized, and to fight against it. He points out also, as did Voltaire, that in many cases the battle for the freedom of the imagination, the battle for the freedom of speech is not prima-

rily a battle against the State, it is very often a battle against the Church. The writers of the French Enlightenment knew this very well and used blasphemy as a deliberate weapon. Diderot in the *La Religieuse* deliberately does things which he knows will be offensive to the Church because he knows that in a way the attempt of the Church to play some limiting point on thought is the thing that needs to be overthrown.

That battle, the battle of the French Enlightenment two hundreds years ago, is in my view being relived in another context and in another religion in many places in the Arabic Muslim world. The battle is not against the State, the battle is against the Church. There is the attempt to place the limiting point on forth. Many of the greatest writers of the Arab world are now obliged to live in exile because is not safe for them to be in their own countries. That's a terrible, damaging thing for literature. If you look at the great cities of that world, if you look at Beirut, Tehran, Baghdad, Damascus, within my lifetime, within the last half century, these were great open intellectual cities, rich in culture, rich in discussion and debate and dispute. The terrible decline of the intellectual life of those societies cannot only be blamed on the activity of the superpowers. Yes, of course, Superpower diplomacy has had an effect on that part of the world and we should state that and argue about it, but there is also self-imposed destruction of intellectual freedoms, of intellectual life, which is one of the great tragedies, I think, of the last half century.

Voltaire used to say that writers should live near a frontier because if they got in trouble they could always move across it, and he himself, of course, had to do that a number of times. Unfortunately that doesn't work anymore, or not necessarily.

So these are the kinds of problems that we face as writers. Although we fight them as writers and usually by writing, they have to do with questions more profound than simply art and

literature. In my own case, I clearly had to learn, rather rapidly, about these matters when my own work was attacked. Because really, until the attack on *The Satanic Verses*, if you would have asked me if I was in favour of free speech, I would have said “Yes,” but I didn’t think of it a great deal. Nor would I have talked of it a great deal, because when there is enough air to breathe it seems uninteresting to remark that is necessary to have enough air to breathe. Then somebody starts turning off the air supply and you rather rapidly discover the importance of having air to breathe, and you begin to make noise about it.

Certainly that is what happened to me. I learned the need to talk about the breathing of intellectual air and to realize that I was just one of very many people for whom there was a kind of suffocation in progress. I learned the really simple lesson of the free speech argument, which is that the battle about free speech begins when you are asked to defend something you dislike. It doesn’t end then, it starts then, because it is really not very difficult to defend the right to free speech of people that you broadly agree with, or those to whom you are more or less indifferent. It is really when people say things that really upset you or even disgust you, that’s when you do discover whether you are in favour of free speech or not, and that, therefore, the battle for free speech involves defending also a lot of rubbish. It is not a particularly noble battle; it’s quite a dirty battle. And quite a lot of the stuff you fight for is stuff that you don’t want on your bookshelves.

I have a personal example of this. There is a film made about me in the aftermath of *The Satanic Verses*. It is a film made in Pakistan called *International Guerrillas* in which the heroes were a bunch of commandos whose task was to assassinate me. They were the good guys, I was the bad guy. I was depicted very unpleasantly in the film, I was living in a palace in what looked like the Philippines – all writers have houses like this –, and I

was being protected by what looked like the Israeli Secret Service – these are also offered free of charge to all novelists – and of course I was drinking a great deal and I had whips and cutlers and things and I would torture people, because that’s the kind of guy I was. There was a point in the film in which one of the terrorists, one of the heroes, was captured by the Israeli Secret Service, brought to me tied between a couple of palm trees and I came and tortured him for a while, drinking whisky with the other hand, and then, when I finished doing all that, there is one great line of unintentionally comedy in the film when I said to the Israeli secret services: “Take him away and read to him from *The Satanic Verses* all night.” And, of course, he completely cracked. At the end of the film I actually did get killed, not by the international guerrillas but by a lightning bolt from heaven: personally killed by God!

Anyway, the point is that it was a very unpleasant movie, and when it came to England and they applied for a certificate, the film was denied a certificate because it was clearly defamatory in many ways. So, in the end, I found myself fighting a free speech battle and at the same time being defended by an act of censorship. This was difficult, because on one hand I did not want the battle, and on the other hand the film really was very unpleasant. In the end I wrote a letter to the board that gives certificates to films and told them that I would make no objection to the film being shown and I would take no legal action, etc., etc. As a result of my intervention, the film was given a certificate and the producers booked a very large theatre in the town in England which has the largest Muslim population and nobody went. And the reason for this is that it was a very bad movie.

This seems to me to be a wonderful demonstration of the free speech position. If the film would have been banned, it would have immediately become a very hot ticket, the video

sales would have gone through the roof, and its power would have been greatly increased. When it was not banned, people had to judge it as a movie, and nobody wants to pay the ten dollars to see a rotten film. So it taught me a lesson. It was a hard decision to make to support the right of that film to be shown, but it really showed me that in fact you can trust people to make up their own minds. Most people in fact understand that it is better that even the most reprehensible statement should be out there – because if it is not out there, it doesn't mean that people are not thinking of it, it doesn't mean that it goes away, it just goes under the carpet and that is the worst place for it to be. If it is out in the light of day, then you can demolish it, you can argue about it, you can laugh at it, you can do all kinds of things. When it is secret, hidden, illegal, that, as I said, in the first place increases its power, and in the second place it makes much harder to deal with. So that was a lesson to me.

In that time, when I was getting this kind of education, I was very aware of the support of various PEN groups in various countries of the world. I remember being made honorary member of the Yugoslav PEN, of ex-Yugoslav PEN, I don't know now if that officially makes me Bosnian or Croatian, or of both of them perhaps. And American PEN was fantastic in supporting me, and I can say so was the whole community of International PEN. It feels very good to be in this position, in this mysterious position of being elected president of American PEN. I have never been president of anything before, but at least it puts me in the position where I'll be able to give something back to that same body that was there for me when I needed it. And I think it will be really impressive in these next few days, as our discussions will take place; many people will see the enormous energy and passion with which PEN fights on behalf of persecuted writers around the world and the re-

markable success that PEN has had when working on behalf of specific writers in prison in various parts of the world. Large numbers of writers, when spotlighted by PEN through PEN awards, for example, have been released from jail very soon afterwards. Tyranny doesn't like the spotlight. It's a very strange thing. Tyrants want to be loved and they don't like people pointing out that they are not lovable. Sometimes it is easier for repressive regimes to release the person on whom the spotlight falls rather than take the flak. Shining a light on abuses, of shining a light on this dark places where people are locked up and mistreated, is actually very powerful. It is really surprising how well it works. What is impressive to me, and has become more impressive as I have come to work with PEN, is the knowledge that actually this effort is not just theoretical but it is very practical, it does bear fruit.

At American PEN, one of the things I have been saying, we have been saying in recent months is that although for many years PEN has worked very effectively around the world highlighting free speech abuses, highlighting civil rights and human rights abuses, it is now very important to us to realize that there is a crisis of these matters in the United States as well. We cannot any longer say that there aren't any issues to deal with at home. So we are spending more and more time these days trying to discuss the problems for freedom of speech, the problems of civil rights and human rights that now seem to be on the increase inside the United States.

One could speak for a great deal of time about this, but just to give you an idea: There exists in America, in the post 9/11 World, what I have come to think of as the Ministry of False Alarms. The Ministry of False Alarms constantly raises the level of fear inside the United States. I'm not sure of what these various rainbow coloured alerts are supposed to do. How does one react when the alert goes from yellow to orange? In what

way does one deal with orange danger which one would not do when dealing with the yellow danger? How do you relax when the level drops and how do you increase your level of defensiveness when it goes up? The only purpose of this alerts system is to scare people. And the reason for scaring people is that when you have a scared population, it becomes easier to do things on their behalf which they would not tolerate if they were not scared.

That climate of fear, which it seems to me is being deliberately maintained inside the United States, is something that needs to be fought against. Some of the manifestations of what happens in that climate of fear are things that PEN is fighting against. One of them is the well known problem of the Patriot Act, which enormously increases the power of the American government to enter into what should be private areas, that's to say what books people read, what thoughts people think, what books people buy, etc. The idea that libraries should become areas that the American State feels it needs to control, that librarians are these dangerous radicals, is a very disturbing one. So the campaign against several parts of the Patriot Act is an important part of our work.

There is another regulation currently in effect in America that bans the editing and publishing of works from countries on which the United States has imposed trade embargoes. That is to say, a text arrives from one of the so-called enemy countries as Iran or also North Korea; if that text is put through an editing process in the United States – the kind of editing that is almost always necessary to publish work from abroad – that can be called trading with the enemy and that can lead to criminal prosecution.

This is an amazing, upside-down piece of insanity. If we were back in the time of the Soviet Union and such a regulation had been in effect, the people editing some of the texts in the West

would have been subject to prosecution. In many cases texts arrived in the West in very bad condition, they were not perfect texts, they were a mess, and they needed a great deal of editorial intervention. The same goes with texts arriving from countries where nowadays it is difficult to publish freely. The madness is that if you publish the text unedited, as a mess, that's all right; but if you try to perform a normal publishing function of editing to present it to the public in a clean form, that's a crime.

Now, this kind of insane idea is a kind of thing circulating in the United States, and again, it is one of the things we at American PEN are intending to protest until we are rid of it. And the problems are not limited only to government activity; there are also problems relating to who owns the information media. Journalists who say things they shouldn't say or things that are held by the owners of the Media to be excessively hostile to the regime sometimes have trouble getting into the Media. Again, I remind you that the defence of free speech is not always an attractive one. An unpleasant figure like the "shock-jock" disc jockey Harold Stern is now being turned into the poster boy for free speech because the owners of the radio networks are trying to kick him off because of his political attitudes. The band The Dixie Chicks have been turned into heroines of free speech. These are the strange days we're living in.

So there is a struggle in the United States, and the big question I think people need to think about a great deal in this election year is, Will freedom be lost in the attempt to defend freedom? Will we turn the free countries of the world into authoritarian states in an attempt to defend them against terrorist attacks? To what extent will we tolerate the destruction of the values which we are supposed to be defending by the people who are supposed to be defending them?"

It is clear that terrorism does exist and must be fought, but state crime also exists and it too must be fought, and it seems impossible to stand here today without referring to what we all learned in the last weeks and which seems to me to represent the end of the American right to claim a moral example – that is to say, the activities in the prisons in Iraq.

David Remnick, the editor of the *New Yorker Magazine*, reminded us in a recent article that from the beginning of the war in Iraq, the American administration's rhetoric placed moral progress at the heart of its mission. He quotes President Bush: "I call on all governments to join with the United States and the community of law abiding nations in prohibiting, investigating, and prosecuting all acts of torture." This is Bush last June, emphasizing the ethical underpinnings of Operation Iraqi Freedom, and he said we are leading this fight by example. That is Bush last June. Well, we now know what the example is. It seems to me tragic that these acts have enormously damaged the ability of the United States to present itself as the representative of high moral standards for perhaps a generation, not just in the Arab World, not just in the Muslim world, everywhere. I think it is an amazing systemic problem. They are trying to say it is just a couple of loose cannons, a couple of bad apples at the bottom of the barrel, who are the problem. I find it difficult to believe that, and the more information comes out, the more it seems to point towards places much higher in the administration.

At this time it seems to me the thing the United States needs most of all is an open dialogue with the rest of the world. It needs to know, listen to, and understand what the rest of the world is saying. In my own case, I must say I think it's an act of great cultural generosity for American PEN to elect as its President somebody who is not an American. If it means anything, my election, it seems to me to represent this need for the

United States to hear from elsewhere. Paradoxically, at precisely this moment, it is becoming increasingly difficult to get those voices into the United States. We were hearing earlier about problems of visas in Europe, but the problems of visas in the United States are much, much greater. As you go around the American Academy, as you go around cultural institutions, artistic institutions, you will hear stories, wherever you go, of the failure of those institutions to bring people, whether they are artists, musicians or academics, into the country if they come from another country that is on the List. Extraordinarily, at a time when America needs to open its ears, the American administration seems committed to shutting those ears. And this, too, is something we at PEN are trying very hard to highlight and to fight against by confronting it, by showing how widespread the problem is, and by trying to counteract it by setting up forums for international dispute and debate. So in whatever way we can, we can begin to open those doors that the administration seeks to shut.

I have said a lot about the United States. I should also say there are a few problems here in Spain. I heard that a Basque newspaper has been shut down. I think the climate of fear is not only confined to United States, it also allows this kind of censorship wherever we go.

One of the things I just would like to say a word about is the change of the Spanish Government, because there has been an attempt, particularly in the United States, to present that as a mistake, as a kind of surrender to terrorism. I don't think that is what it was. For me, when I was looking at it what seemed to happen, correct me if I'm wrong, is that the people from Spain got annoyed by the attempt of the previous government to manipulate the event and to give it meanings that it didn't have, that is to say to point towards the Basques instead of towards Al-Qaeda. I think when it became clear that an act

of manipulation was taking place, there was a kind of reaction to that. Manipulation is exactly the subject. What is happening in Britain, in America, is an attempt to manipulate the news, to manage certain things. And I think those of us whose business is words notice that manipulation, notice how powerful it is getting, and know how important it is to fight back against it and to say that the way the official interpretation of the plain story of the events is not the only one. Sometimes these acts of manipulation are astonishingly crass. I heard a report that Mr. Rumsfeld, a couple of days ago, had announced that the events in the Iraqi prisons did not contravene the Geneva Convention. If they didn't, then not much does. And yet this is a statement that is made with the enormous authority of the office of the American Secretary of Defence, and it clearly needs to be fought against.

The thing that happened on September 11, if that event showed anything, and the reason why it is so important for this dialogue to remain open rather than closed, is that the world's stories are no longer separate from each other. You don't have the story of America over here and the story of Saudi Arabia over here and the story of Australia over there. Everybody's story is now enmeshed with everybody else's story. You can't understand your own story without understanding the other stories. Most people in New York City, I suspect, would not have thought of the story of Al Qaeda as having much to do with them, and then, on that terrible day, it became the story of New York as well. This seems to me why we cannot any longer seal our cultures away from each other, why we cannot pretend that they belong in separate boxes. Everyone's story is everyone else's story or can become so overnight, in a flash or in an explosion.

Writers, of course, are good at making grand claims for the power of literature in this business. One of the few things that I don't like about the great work of James Joyce is when Stephen

Dedalus talks about “forging in the smithy of my soul the uncreated conscience of my race.” When I read it, I thought, “Oh Yeah, probably not, that’s probably not something that is going to happen, to forge the uncreated conscience of your race”. That is rather like to George Bush claiming he is going to eradicate evil. The eradication of evil may be a task beyond the power even of the president of the United States. But there are things that writers, that literature can do and that are very important to have done, and I just want to end by using as an example of those things a wonderful image in a novel by the American novelist Saul Bellow, *The Dean’s December*. In this novel, an American academic, Albert Corde, has a Romanian wife. He and his wife have gone to Romania for family reasons. As this is Ceausescu’s Romania in winter, it is very bleak, secret police are everywhere, it’s a dark place, and Dean Corde is standing at the window of this hollow, empty apartment, looking out on a cold park with the leafless trees covered and frosted, and he hears in the distance a dog barking. The dog barks on and on and on, with no stop, madly barking. But because this is a dog in a Saul Bellow’s novel, the Dean has to imagine what the dog might be doing, and he imagines that the dog’s barking represents a protest by the dog on the limitations of dog experience and that what the dog is saying as he barks is: “For God sake, open the universe a little more”.

Wonderful phrase. I remember when I read it I thought: that’s the job. That is the thing that literature at its very best seeks to do and can do. Of course, the way you open the universe a little more is not by staying on the safe ground in the middle of the universe; you go to the edge of the universe and you push. You seek to open it a little more and when you do that, of course, there are people who push back, there are people who don’t want the universe opened a little more. They want the universe closed.

I always resist statements about the function of the literature, because I think one of the joys of the literature is that it has no function. But if there is something that can be said truthfully about literature, it is that the greater the literature is, the more it seeks to open the Universe, the more daringly it goes to the edge of what it is possible to know, of what it is possible to feel, of what is possible to think and say, and it pushes it as hard as it can. That is what we have to try to do, and that is what we in PEN seek to defend, because that's the job. Thank you.

Salman Rushdie

LA VALEUR DE LA PAROLE

Conférence Inaugurale du Dialogue «Le valeur de la parole»,
organisé par le PEN Catalan dans le cadre du

FORUM BARCELONA 2004

Barcelone, le 20 mai 2004

Il y a un passage formidable dans le roman de Mikhaïl Boulgakov, *Le Maître et Marguerite* – un roman magnifique qui traite comme le sauront ceux qui l'ont lu des problèmes que cause le diable lorsqu'il va à Moscou. (Le diable est un personnage beaucoup plus attirant que beaucoup de ceux qui apparaissent dans le livre.) Il y a un moment fantastique quand le diable parle avec un écrivain. L'écrivain est simplement nommé le Maître, et il est tellement déçu par sa propre œuvre qu'il décide de la brûler. Il y met donc le feu. Et lorsque le diable apprend qu'il a mis le feu au livre il est épouvanté. Non seulement il est épouvanté, il est horrifié ; il est également surpris. Et il demande à l'écrivain : « Comment as-tu été capable de le faire ? » Et lui, il répond : « Parce que, comme tu le sais bien, les manuscrits ne brûlent pas. »

Il s'agit-là d'une sentence formidable et connue de Boulgakov : les manuscrits ne brûlent pas. C'est une phrase qui a été utilisée à bon escient comme métaphore du pouvoir de la littérature pour survivre à la persécution et, en fait, l'œuvre même de Boulgakov a été durement poursuivie. Ce n'est que récemment, bien après sa mort, qu'elle a été publiée intégralement pour la première fois en Russie.

Les manuscrits ne brûlent pas ; mais les écrivains, eux, malheureusement si. En revoyant l'histoire de la littérature, je crois que le

problème n'est pas la survivance du livre mais celle de l'écrivain. Les livres normalement survivent. L'œuvre de Mandelstam a survécu à la persécution et a perduré au-delà du système qui l'avait poursuivie, elle a survécu à l'Union Soviétique. La poésie de Mandelstam a survécu à la persécution de Staline ; mais Mandelstam, lui, n'a pas survécu. La poésie d'Ovide a survécu à la persécution de l'Empereur romain, mais l'Empereur romain tourmenta Ovide qui connut une longue et pitoyable période d'exil. Il s'agit-là d'exemples historiques. Ici, malheureusement, nous ne parlons pas d'histoire, nous parlons d'un fait qui est encore très présent aujourd'hui. Il est plus que jamais actuel. Aujourd'hui, c'est le pain quotidien des écrivains.

Je me souviendrai toujours de l'assassinat, il y a quelques années, du grand romancier algérien Tahar Djaout commis par des membres islamistes extrémistes. La façon de réaliser l'assassinat brise réellement le cœur puisqu'il est question d'un agent des islamistes extrémistes donnant un pistolet à un homme situé à un coin de rue qui était sur le chemin de son travail. L'homme vendait des cigarettes. On lui avait donné le pistolet et une quantité d'argent qui n'atteignait probablement pas l'équivalent de dix dollars, et on lui avait dit de tirer sur l'écrivain qui passerait par là, ce qu'il fit. On lui tira dessus pour dix dollars. Malheureusement, il ne s'agit absolument pas d'une histoire unique. Les romans de Tahar Djaout, la poésie de Tahar Djaout, le journalisme de Tahar Djaout survivent. Malheureusement, l'auteur est mort.

C'est pourquoi les manuscrits ne brûlent pas, mais les écrivains si. Il convient de se souvenir que, du point de vue du PEN et des organisations qui défendent les écrivains, souvent le travail difficile est de défendre la protection physique de l'écrivain, sachant que l'écriture prendra soin d'elle-même. Je veux dire que s'il est vrai que l'écriture a également besoin de protection, elle est souvent plus résistante que la chair et le sang.

Durant ma vie, j'ai un peu trop parlé des *Œuvres sataniques* ; il y a toutefois deux ou trois choses à ajouter, parce que j'imagine

que d'une certaine façon cela est pertinent pour ce qui nous occupe. L'un de mes amis, bien longtemps après la publication du livre, était en train d'étudier la vie du poète britannique lauréat Robert Southey, qui était un grand ennemi de Lord Byron et très méprisé par ce dernier. En fait, quand Byron publia son grand poème *Don Juan*, il se montra assez discourtois envers Southey. Ce que mon ami trouva à la bibliothèque c'est une lettre que Southey écrivit à l'un de ses amis où il invectivait Byron, en disant qu'il était un écrivain terrible, immoral et blasphémateur et d'autres choses du même genre. Et dans un paragraphe de cette lettre, Southey dit que son livre, le livre de Byron, ne devrait pas avoir pour titre *Don Juan* mais *Les versets sataniques*. C'est quelque chose que j'ignorais lorsque j'ai écrit mon livre, mais en l'apprenant j'ai pensé : « Tiens, Byron et moi, j'aime bien l'idée. »

Pourtant le fait est que, dans le cas des *Versets sataniques*, certains aspects spécifiques de cette lutte sont assez comiques. Par exemple, lorsque dans une émission de télévision on avait interviewé l'un des plus grands démolisseurs du roman en Angleterre, au moment de sa première publication, on lui avait demandé s'il avait lu l'un de mes livres – un autre que *Les versets sataniques*. Il s'était vite empressé de répondre : « Voyez-vous, les livres ne sont pas mon fort. » A ce moment-là j'ai vraiment compris où se situait la lutte : il s'agissait d'une lutte entre les gens pour qui les livres étaient leur fort et les gens pour qui cela ne l'était pas.

Mais je pense fondamentalement qu'il s'agit ici d'une question – je suis arrivé à y croire comme d'une question, la question qui se cachait derrière cette lutte – que se posent très souvent beaucoup d'écrivains, dans beaucoup de pays et dans beaucoup de situations. Et la question est la suivante : Qui a le pouvoir sur l'histoire ? Qui a le pouvoir d'expliquer les histoires de nos vies et de déterminer non seulement quelles histoires peuvent être expliquées mais également comment elles peuvent être expliquées ? Évidemment, nous baignons tous dans certaines histoires, l'histoire de la cultu-

re et la langue dans lesquelles nous baignons, l'Histoire dans laquelle nous baignons et, bien sûr, les structures éthiques dans lesquelles nous baignons, de quelle religion. Qui peut avoir le pouvoir sur les histoires ? Il me semble qu'il s'agit-là d'une question qui existe, tel que je l'ai dit, dans tous les pays du monde où les écrivains sont en danger et où ils sont poursuivis.

Pourquoi est-ce donc une question importante ? Je crois que non seulement elle est importante parce que les écrivains cherchent la liberté de dire ce que bon leur semble, et cela est évidemment positif – enfin, moi je dirais que cela est positif, d'autres soutiendraient le contraire – mais cela n'est pas tout. Je crois qu'il y a deux réponses à la question qui se situent au-delà des droits des écrivains à écrire. La première est que nous tous, comme je l'ai dit, nous vivons dans les histoires et si nous n'avons pas le pouvoir d'expliquer de nouveau ces histoires comme bon nous semble, à mesure que le monde change, à mesure que nos points de vue changent, à mesure que la culture progresse, à mesure que les attitudes changent, si nous ne sommes pas capables d'expliquer ces histoires, de les insérer dans l'époque où nous vivons, alors les histoires perdent toute leur émotion et tout leur sentiment et véhiculent des étiquettes d'identité, elles se convertissent en prisons. Si nous ne pouvons plus expliquer de nouveau les histoires, nous sommes prisonniers à l'intérieur d'elles. Elles deviennent nos prisons, elles se convertissent en idéologies qui nous limitent et que nous ne pouvons pas réformer. Voilà la raison, et elle se situe au-delà de ce que l'écrivain peut ou ne peut pas désirer faire dans l'intimité de sa propre chambre pour l'offrir après au monde.

Et je crois qu'il y a même une raison plus profonde que celle-là, qui est que, que je sache, nous sommes la seule espèce au monde qui explique des histoires, qui explique des histoires comme une façon de se comprendre et de se définir à soi-même. S'il existe une quelconque grande littérature de dauphins, elle n'a pas encore été traduite. Nous sommes des animaux diseurs d'histoires.

L'être humain peut se définir comme un animal qui s'explique des histoires à lui-même sur lui-même et utilise ces histoires d'une manière très personnelle. Je ne parle pas nécessairement des seuls écrivains, bien sûr. Si vous regardez dans votre famille, par exemple, chaque famille a ses propres histoires – les histoires d'une tante folle ou d'un oncle abominable, ou d'un cousin brillant que tout le monde hait, etc. Et le plus souvent ces histoires ne sont connues qu'au sein de la famille, et quand quelqu'un entre dans la famille, pour cause de mariage ou de naissance, on leur explique progressivement les histoires de la famille, et quand ils connaissent ces histoires, alors ils appartiennent à la famille. Nous vivons nos propres vies et nous transmettons ce qui reste de nous dans une ou deux histoires déterminées. Et nous continuons ainsi, nous vivons et nous habitons des histoires dans notre vie quotidienne, et cela est une chose profonde. Cela signifie que l'histoire est une chose profonde, proche des racines de notre humanité. C'est ce que nous sommes, et la volonté de contrôler cela, de lui donner une forme, de le limiter, de le censurer, de le réprimer, qui est quelque chose de plus qu'une agression à la littérature. C'est une agression à la nature humaine. C'est la raison pour laquelle je crois que les écrivains qui se consacrent à écrire luttent contre cela de façon instinctive, mais c'est un sujet de préoccupation pour les gens qui sont au-delà du monde réduit de la littérature. (En vérité, je ne crois pas que la littérature soit un monde réduit, mais même si cela était le cas).

C'est ce qui s'était passé avec *Les versets sataniques*, mais comme je l'ai dit, ce n'est là qu'un exemple de cette lutte. Dans le grand essai de John Stuart Mill *Sur la liberté*, l'auteur démontre une chose que l'on oublie facilement, qui est que dans ce genre de combat il n'y a aucune garantie que les bons finissent par gagner. La littérature ne gagnera pas nécessairement contre ceux qui tentent de la contrôler. Il existe des cas où la censure et la tyrannie peuvent durer le temps suffisant pour qu'il devienne difficile aux

gens de voir en dehors de ce cadre. Ils ne savent plus ce qu'on leur empêche de penser ou de croire, parce que le contrôle peut réellement fonctionner. Et cela veut dire qu'il est plus important d'essayer d'éviter que cette censure devienne trop forte, qu'elle s'institutionnalise trop et la combattre. Il signale également, comme le fit Voltaire, que très souvent le combat pour la liberté de l'imagination, le combat pour la liberté du discours n'est pas primordialement un combat contre l'État mais qu'il s'agit souvent d'un combat contre l'Église. Les écrivains des Lumières le savaient bien et ils usaient le blasphème comme une arme délibérée. Diderot, dans *La Religieuse*, fait délibérément une série de choses qui vont, il le sait, offenser l'Église, parce qu'il sait que d'une certaine façon il faut ruiner sa tentative de mettre des limites à la pensée.

Ce combat, le combat des Lumières en France d'il y a deux cents ans, est de nouveau d'actualité, selon moi, dans un autre contexte et dans une autre religion dans de nombreux lieux du monde arabe musulman. Le combat ne s'opère pas contre l'État, le combat est contre l'Église. Il y a une tentative de situer le point limite au-delà. Un nombre important d'écrivains du monde arabe est actuellement obligé de s'exiler parce ces personnes ne sont pas en sécurité dans leur propre pays. Cela est terrible, un fait qui cause des dommages à la littérature. Observez les grandes villes de ce monde-là, observez Beyrouth, Téhéran, Bagdad, Damas... Durant ma vie, durant le dernier demi-siècle, il s'agissait de grandes villes ouvertes et intellectuelles, riches en cultures, riches en discussion, débat et disputes. Nous ne devons pas simplement responsabiliser les superpuissances de la terrible détérioration de la vie intellectuelle de ces sociétés. Oui, bien sûr, la diplomatie des superpuissances a eu un effet dans cette partie du monde et nous pourrions l'exposer et en discuter, mais il y a également une destruction auto-imposée des libertés intellectuelles, de la vie intellectuelle, qui est l'une des plus grandes tragédies, je pense, de la dernière moitié du siècle.

Voltaire avait l'habitude de dire que les écrivains devraient vivre près des frontières pour pouvoir les traverser en cas de problèmes et, en fait, lui-même avait dû le faire à plusieurs reprises. Malheureusement, cela ne fonctionne plus, ou pas nécessairement.

Voilà donc le genre de problèmes auxquels nous, écrivains, sommes confrontés. Même si nous les combattons en tant qu'écrivains et normalement à travers l'écriture, ils sont liés à des questions plus profondes que celles uniquement de l'art et de la littérature. Dans mon propre cas, j'ai dû apprendre, et bien sûr assez vite, à ce sujet lorsque ma propre œuvre fut attaquée. Parce que, réellement, jusqu'à l'agression des *Œuvres sataniques*, si vous m'aviez demandé si j'étais pour la liberté d'expression, j'aurais dit « oui », mais je n'y avais pas trop pensé. Je n'en aurais pas trop parlé, parce que lorsqu'il y a assez d'air pour respirer il n'est d'aucun intérêt de commenter qu'il est nécessaire d'avoir de l'air suffisant pour respirer. Alors quelqu'un commence à couper l'apport d'air et assez vite l'on se rend compte de l'importance de l'air pour respirer, et l'on commence à s'intéresser au sujet.

C'est certainement ce qui m'est arrivé. J'ai senti le besoin de parler à propos de la respiration d'air intellectuel et de me rendre compte que je n'étais qu'une des nombreuses personnes qui commençaient à se sentir asphyxiées. J'ai appris une leçon élémentaire sur le thème de la liberté d'expression, et c'est que le combat pour la liberté d'expression commence quand quelqu'un vous demande de défendre une chose qui ne vous plaît pas. Elle ne finit pas à ce moment-là, elle commence à ce moment-là, parce que réellement il n'est pas trop difficile de défendre le droit à la liberté d'expression des personnes avec lesquelles l'on est d'accord en termes généraux, ou de celles qui nous sont plus ou moins indifférentes. Ce n'est vraiment que lorsque les gens disent des choses qui réellement nous affligent ou même qui nous offensent que l'on découvre si l'on est pour ou contre la liberté d'expression et que, par conséquent, le combat pour la liberté d'expression implique la défense aussi de

beaucoup de crasse. Ce n'est pas particulièrement un combat noble ; c'est un combat assez sale. Et une grande partie du matériel pour lequel on lutte est un matériel que l'on ne voudrait aucunement dans nos propres étagères.

Je peux donner un exemple personnel de cela. On a fait un film sur moi après le désastre des *Versets sataniques*. Les héros de ce film, tourné au Pakistan et ayant pour titre *International Guerrillas*, étaient un groupe de commandos dont la tâche était de m'assassiner. Eux étaient les bons, moi le mauvais. J'étais très désagréablement représenté dans le film, je vivais dans un palais d'un lieu qui ressemblait aux Philippines – tous les écrivains ont des maisons comme celle-là –, et j'étais protégé par une espèce de Service Secret israélien – il est également offert gratuitement à tous les romanciers –, et, évidemment, je buvais beaucoup et j'avais des fouets et des affûteurs de couteaux et ce genre de choses et pendant un moment je torturais d'une main en buvant du whisky de l'autre ; après, quand je terminais de faire tout cela, dans un moment fantastique du film, de comédie non voulue, je disais au Service Secret israélien : « Emportez-le et lisez-lui *Les versets sataniques* toute la nuit. » Et, évidemment, le terroriste souffrait une crise nerveuse. A la fin du film, bien sûr, j'étais tué, non par les guérillas internationales, mais par un éclair qui provenait du ciel : personnellement assassiné par Dieu !

Bien, la vérité c'est qu'il s'agissait d'un film très désagréable et, quand il est arrivé en Angleterre et qu'il a sollicité un certificat on le lui a refusé parce que c'était un film clairement diffamatoire sur de nombreux aspects. C'est ainsi que, à la fin, je me suis retrouvé dans un combat pour la liberté d'expression en même temps qu'un acte de censure était en train de me défendre. C'était difficile, parce que d'un côté je ne voulais pas ce combat et, de l'autre, le film était réellement très désagréable. Finalement, j'ai écrit une lettre au conseil qui donne les certificats aux films et je leur ai dit que je ne m'opposerais pas à l'émission du film et que je n'entreprendrais pas de

poursuites légales, etc. à cause de mon intervention, un certificat fut donné au film et les producteurs réservèrent un grand théâtre dans la ville d'Angleterre qui a la plus grande population musulmane, et personne n'y fut, parce que le film était très mauvais.

Cela me semble une formidable démonstration de la position de la liberté d'expression. Si l'on avait interdit le film, il se serait immédiatement converti en un film à succès, les ventes de vidéos auraient vertigineusement grossi et son pouvoir aurait énormément augmenté. Comme il n'a pas été interdit, les gens ont dû le juger comme un simple film et personne ne veut payer dix dollars pour voir un film horrible. Cela a été une leçon pour moi. Soutenir le droit à l'émission de ce film a été une décision difficile, mais cela m'a appris que l'on peut réellement croire que les personnes décident par elles-mêmes. La majorité des gens comprit, effectivement, qu'il est préférable que même la déclaration la plus répréhensible se trouve dans la rue – parce que si elle n'est pas dans la rue, cela ne veut pas dire que les gens n'y pensent pas, cela ne veut pas dire qu'elle disparaît, simplement on la met sous le tapis et c'est le pire endroit où elle peut se trouver. Si elle est dans la rue, en plein jour, on peut alors la renverser, on peut la critiquer, on peut en rire, on peut faire tout cela. Quand il s'agit d'un secret, caché, illégal, d'abord cela, comme je l'ai dit, augmente son pouvoir et, en plus, il est plus difficile à gérer. C'est pourquoi cela a été une véritable leçon pour moi.

A cette époque-là, quand je recevais ce genre d'éducation, j'étais très conscient de l'appui de différents groupes du PEN de divers pays du monde. Je me rappelle que l'on me fit membre honorifique du PEN yougoslave, du PEN ex-yougoslave, je ne sais pas si cela me rend officiellement bosniaque ou croate, ou les deux peut-être. Et le PEN américain fut formidable en m'appuyant, et je peux dire que toute la communauté du PEN International réagit de la même manière. C'est très agréable d'être dans cette position, dans cette mystérieuse position d'être élu président du PEN américain. Je n'avais jamais été président avant, mais au moins je suis dans une

situation qui me permettra de redonner quelque chose à l'organisme qui était là quand j'en ai eu besoin. Et je pense que cela sera vraiment très impressionnant dans les prochains jours, au fur et à mesure qu'auront lieu nos débats ; beaucoup de gens verront toute l'énergie et la passion avec laquelle le PEN lutte au nom des écrivains poursuivis dans le monde entier et le succès considérable que le PEN a connu à force de travailler au nom de certains écrivains emprisonnés dans différentes parties du monde. De nombreux écrivains qui étaient en prison ont été libérés rapidement après avoir été le point de mire grâce à des prix du PEN, par exemple. La tyrannie n'aime pas les projecteurs. C'est une curieuse chose. Les tyrans veulent qu'on les aime et ne veulent pas que les gens manifestent qu'ils ne sont pas extraordinaires. Quelquefois il est plus facile pour les régimes répressifs de libérer la personne qui est le point de mire plutôt que d'accepter les critiques. Projeter une lumière sur les abus, projeter une lumière sur ces endroits sombres où les gens sont enfermés et maltraités est vraiment très émouvant. Il est vraiment très étonnant de voir que cela fonctionne très bien. Ce qui m'impressionne, et qui m'impressionne encore davantage depuis que je travaille avec le PEN, c'est de me rendre compte que cet effort n'est réellement pas simplement théorique mais très pratique, qu'il donne des fruits.

Au PEN américain, j'ai dit, nous avons dit au long des derniers mois, que même si pendant de nombreuses années le PEN a travaillé de façon très efficace partout dans le monde, en insistant sur les abus contre la liberté d'expression, en insistant sur les abus des droits civils et des droits humains, il est maintenant très important pour nous de nous rendre compte qu'il y a également une crise de ces questions aux Etats-Unis. Nous ne pouvons plus dire qu'il n'y a pas de thèmes à traiter chez nous. Ainsi donc nous consacrons de plus en plus de temps ces jours-ci à essayer de discuter des problèmes de la liberté d'expression, des problèmes des droits civils et des droits humains qui semblent augmenter aux Etats-Unis.

Nous pourrions parler très longtemps de cela, mais rien que pour s'en faire une petite idée : après le 11 septembre il se produit en Amérique ce que j'ai commencé à considérer le Ministère des Fausses Alertes. Le Ministère des Fausses Alertes augmente constamment le niveau de peur aux Etats-Unis. Je ne suis pas sûr de savoir quelle est la fonction de cette série d'alertes colorées comme l'arc-en-ciel. Comment réagit une personne lorsque l'alerte passe du jaune à l'orange ? Comment se comportera-t-elle lorsque le niveau de danger sera orange, quelles seront les choses qu'il ne fera plus lorsque le danger sera jaune ? De quelle façon on se relaxe quand le niveau baisse et comment l'on augmente le niveau de défense quand il monte ? La seule finalité de ce système d'alerte est d'effrayer les gens. Et la raison d'effrayer les gens est que lorsque l'on est devant une population effrayée il est plus facile de faire des choses en son nom qu'elle ne tolérerait pas si elle n'était pas effrayée.

Ce climat de peur, qui me semble être conservé délibérément aux Etats-Unis, est un fait contre lequel il faut lutter. Certaines des manifestations de ce qui est en train de se passer dans ce climat de peur sont les choses contre lesquelles le PEN est en train de lutter. Un exemple serait le problème bien connu de l'Acte Patriotique qui augmente considérablement le pouvoir du gouvernement américain pour entrer dans ce qui devrait être des zones privées, c'est-à-dire, les livres que les gens lisent, les pensées qu'ils ont, les livres qu'ils achètent, etc. Le fait que les bibliothèques deviennent des zones que l'Etat américain se sent en droit de contrôler, que les bibliothécaires soient des radicaux dangereux, est une idée très désagréable. C'est pourquoi la campagne contre différents aspects de l'Acte Patriotique est une partie importante de notre travail.

En fait, il existe actuellement une autre régulation en Amérique qui interdit l'édition et la publication d'œuvres de pays où les Etats-Unis a imposé un embargo commercial. Ainsi donc un texte arrive de l'un des pays considérés « ennemis », tel l'Iran ou même la

Corée du Nord. Si le texte se dispose à passer par un processus d'édition aux Etats-Unis – le genre de processus qui est presque toujours obligatoire pour la publication d'une œuvre de l'étranger – cela peut être considéré en tant que commerce avec l'ennemi et peut entraîner une accusation pénale.

C'est là une folie surprenante et contradictoire. Si au temps de l'Union Soviétique une telle régulation avait existé, les gens qui auraient édité certains textes à l'ouest seraient tombés sous le coup de la loi. Très souvent les textes arrivent à l'ouest dans des conditions très mauvaises, ce n'étaient pas des textes parfaits, ils étaient désordonnés et avaient besoin d'une importante intervention éditoriale. C'est également ce qui se passe avec les textes qui viennent de pays où aujourd'hui il est difficile de publier librement. Ce qui peut surprendre, c'est que si l'on publie le texte sans correction, complètement désordonné, il n'y a aucun problème; mais si l'on tente de réaliser l'activité habituelle de publication, qui est le processus d'édition, pour présenter le livre au public sous un aspect soigné, cela est un crime.

Ce genre d'idée insensée, aujourd'hui, est de mise aux Etats-Unis et, une fois de plus, nous autres, au PEN américain, nous nous proposons de lutter contre cette situation jusqu'à ce que nous nous en libérions. Et les problèmes ne se limitent pas à l'activité du gouvernement ; il y a également des problèmes en relation avec les propriétaires des mass media. Les journalistes qui disent des choses qu'ils ne devraient pas dire, ou des choses que les propriétaires des mass media considèrent excessivement hostiles au gouvernement, ont quelquefois des problèmes pour réintégrer ces media. Je vous rappelle encore une fois que la défense de la liberté d'expression n'est pas toujours attirante. Une figure désagréable, polémique et désobligeante comme le disque jockey Harold Stern est en train de devenir actuellement la figure la plus visible de la liberté d'expression parce que les propriétaires des chaînes de radio essaient de le renvoyer à cause de son attitude

politique. Les membres du groupe *The Dixie Chicks* sont devenus des héroïnes de la liberté d'expression.

Il existe une lutte aux Etats-Unis, et la grande question qu'il est nécessaire que les gens se posent pensant cette année d'élection, c'est « est-ce que l'on perdra la liberté en essayant de défendre la liberté ? Est-ce que nous convertirons les pays libres de la terre en Etats autoritaires en essayant de les défendre contre les agressions terroristes ? Jusqu'à quel point est-ce que nous tolérerons la destruction des valeurs que l'on doit en principe défendre par des personnes qui en principe doivent les défendre ? »

Il est évident que le terrorisme existe et doit être combattu, mais le crime d'Etat existe également et doit être également combattu, et il semble impossible aujourd'hui d'être ici sans faire aucune référence à ce que l'on a appris ces dernières semaines et qui en termine, il me semble, avec le droit américain de revendiquer un exemple moral – je veux parler des activités dans les prisons d'Irak.

David Remnick, l'éditeur de la revue *New Yorker*, nous rappelait dans un article récent que depuis le début de la guerre d'Irak la rhétorique de l'administration américaine a moralement progressé au sein de sa mission. Il cite le président Bush : « J'appelle tous les gouvernements à s'unir aux Etats-Unis et à la communauté des nations respectueuses de la loi dans la prohibition, l'investigation et la persécution de tous les actes de torture ». Voilà le Bush du dernier mois de juin, qui mettait l'emphase sur les aspects éthiques de l'opération Liberté Irakienne, et qui disait que nous agissions en donnant l'exemple dans ce combat. Voilà le Bush du dernier mois de juin. Voilà, maintenant nous connaissons cet exemple. Je crois qu'il est dramatique que ces actes aient causé d'énormes dommages à la possibilité des Etats-Unis de se présenter à eux-mêmes, et peut-être pour toute une génération, comme les représentants de critères de haute morale, et pas seulement dans le Monde Arabe, pas seulement dans le monde musulman,

mais partout dans le monde. Je crois qu'il s'agit d'un problème systémique incroyable. Ils tentent de dire qu'il n'est question que de quelques balles perdues, de quelques pommes pourries au fond du panier qui causent des problèmes. J'ai peine à le croire et, plus l'information est mise à jour, et plus j'ai la sensation qu'il s'agit de très hauts responsables de l'administration.

Je crois que, en ce moment, ce dont les Etats-Unis ont besoin par-dessus tout, c'est d'un dialogue ouvert avec le reste du monde. Ils ont besoin de savoir, d'écouter et d'entendre ce que le reste du monde est en train de dire. Pour ce qui me concerne, je dois dire qu'il me semble qu'il s'agit-là d'un acte de grande générosité culturelle de la part du PEN américain d'élire comme président quelqu'un qui n'est pas Américain. Si mon élection signifie quelque chose, il me semble qu'elle représente ce besoin des Etats-Unis d'avoir des informations d'un autre lieu. Paradoxalement, en cet instant précis, il est de plus en plus difficile de faire arriver ces voix aux Etats-Unis. Avant, nous connaissions les problèmes de visas pour l'Europe, mais les problèmes de visas pour les Etats-Unis sont bien plus importants. Si l'on fréquente l'Académie Américaine, si l'on circule parmi les institutions culturelles, les institutions artistiques, l'on entend des histoires, où que l'on aille, de l'échec de ces institutions pour ce qui est de la venue de gens dans le pays, qu'il s'agisse d'artistes, de musiciens ou d'académiciens, s'ils proviennent d'un pays qui est sur la Liste. Incroyablement, au moment où l'Amérique a besoin d'écouter, l'administration américaine semble obstinée à se boucher les oreilles. Et au PEN nous faisons beaucoup d'efforts pour que cela soit dit et pour lutter en nous y opposant et en montrant à quel point ce problème est généralisé, et en essayant de le contrecarrer à travers des forums d'échanges et de débats internationaux. Nous ferons donc tout notre possible pour commencer à ouvrir ces portes que l'administration essaie de fermer.

J'ai dit beaucoup de choses sur les Etats-Unis. Je devrais commenter également qu'il y a certains problèmes en Espagne. J'ai

entendu dire que l'on a fermé un journal basque. Je crois que le climat de peur n'est pas uniquement réservé aux Etats-Unis, il permet aussi ce genre de censure partout ailleurs.

Je souhaiterais faire un commentaire sur le changement du gouvernement espagnol, parce qu'il y a eu une tentative, en particulier aux Etats-Unis, de le présenter comme une erreur, un genre de capitulation face au terrorisme. Je ne crois pas qu'il s'agisse de cela. La sensation que j'ai eue pendant que je suivais ce qui se passait, et corrigez-moi si je me trompe, c'est que les Espagnols étaient affligés par la tentative du gouvernement antérieur de manipuler les circonstances et de leur donner un sens qu'elles n'avaient pas, c'est-à-dire, d'accuser les Basques au lieu Al-Qaeda. Je crois que lorsqu'ils se sont aperçus qu'il s'agissait d'un acte de manipulation ils ont réagi contre celle-ci. La manipulation en est la clé. Ce qui est en train de se produire en Grande Bretagne, en Amérique, c'est une tentative de manipulation des informations, de contrôle de certaines choses. Et je crois que ceux d'entre nous dont le travail passe par les mots nous nous rendons compte de cette manipulation, nous nous rendons compte du pouvoir qu'elle peut représenter, et nous savons combien il est important de la contrecarrer et de dire que l'interprétation officielle de l'histoire des événements n'est pas la seule possible. Quelquefois, ces actes de manipulation sont incroyablement imposants. Il y a quelques jours j'ai entendu un rapport de Monsieur Rumsfeld où il apparaissait que ce qui était arrivé dans les prisons irakiennes ne contrevenait pas la Convention de Genève. Si cela ne le contrevenait pas, alors bien peu de choses le font. Il s'agit d'une déclaration réalisée avec l'énorme autorité du secrétaire de Défense américain contre laquelle il est nécessaire de lutter.

Ce qui s'est passé le 11 septembre, si toutefois cet événement démontre quelque chose, et la raison pour laquelle il est tellement important que ce dialogue reste ouvert plutôt que fermé, c'est que les histoires du monde ne sont plus séparées les unes des autres.

Il n'y a pas d'un côté l'histoire de l'Amérique et d'un autre côté l'histoire de l'Arabie Saoudite et encore autre part l'histoire de l'Australie. L'histoire de tous est maintenant liée à l'histoire des autres. On ne peut pas comprendre notre propre histoire sans comprendre les autres histoires. J'imagine que la plupart des citoyens de New York n'auraient jamais pensé que l'histoire d'Al-Qaeda pouvait se croiser à la leur et, après ce jour terrible, cette histoire est devenue à son tour l'histoire de New York. Cela me semble la raison pour laquelle nous ne pouvons plus concevoir nos cultures indépendamment des autres, nous ne pouvons pas prétendre qu'elles appartiennent à des sections différentes. L'histoire de tous est l'histoire de tous les autres ou elle peut le devenir brusquement, en un instant ou en une explosion.

Evidemment, les écrivains ont raison de réclamer le pouvoir de la littérature à ce propos. L'une des choses que je n'aime pas dans la formidable œuvre de James Joyce c'est lorsque Stephen Dedalus parle de « forger dans la forge de mon âme la conscience incréée de ma race ». Quand je l'ai lu, j'ai pensé, « oh !, mais oui, cela sans doute ne se produira pas, forger la conscience incréée de ta race ». Cela ressemble assez à l'affirmation de George Bush d'éradiquer le mal. L'éradication du mal pourrait être une tâche au-delà du pouvoir du Président même s'il est question de celui des Etats-Unis. Mais il y a des choses que les écrivains, que la littérature peut faire et qu'il est important de les faire, et je veux simplement terminer en donnant comme exemple de cela une image fantastique d'un roman de l'Américain Saul Bellow, *The Dean's December* (*L'Hiver du doyen*). Dans ce roman, un académicien américain, Albert Corde, est marié à une Roumaine avec laquelle il va en Roumanie pour des raisons familiales. C'est l'hiver dans la Roumanie de Ceausescu, un paysage inhospitalier, la police secrète est partout, c'est un endroit sombre, et Corde est debout à côté de la fenêtre d'un appartement vide et abandonné, il regarde dehors un parc froid aux arbres sans feuilles, couverts de neige et

congelés, lorsqu'il entend au loin un chien qui aboie. Le chien aboie et aboie, sans arrêt, il aboie comme un fou. Mais comme il s'agit du chien d'un roman de Saul Bellow, Dean doit s'imaginer ce que le chien peut bien faire, et il s' imagine que les aboiements du chien représentent une protestation contre les limitations de l'expérience d'être chien et que, pendant qu'il aboie, le chien est en train de dire : « Pour l'amour de Dieu, ouvrez un peu plus l'univers ».

Une phrase formidable. Je me souviens que lorsque je l'ai lue j'ai pensé : « elle est parfaite ». C'est cela, dans le meilleur des cas, ce que la littérature prétend et peut faire. Bien sûr que la façon d'ouvrir un peu plus l'univers ne s'obtient pas en restant sur la terre ferme au centre de l'univers ; il faut aller à l'extrême de l'univers et pousser. On tente de parvenir à l'ouvrir davantage et quand on y arrive, bien sûr, il y a des gens qui poussent de l'autre côté, il y a des gens qui ne veulent pas que l'univers s'ouvre un peu plus. Ils veulent un univers fermé.

Je me refuse toujours à proférer des affirmations sur la littérature, parce que je pense que l'une de ses vertus est qu'elle n'a aucune fonction. Mais s'il y a quelque chose que l'on puisse dire sincèrement sur la littérature, c'est que plus elle est grande, plus elle tente d'ouvrir l'univers, plus elle ose aller à l'extrême de ce que l'on peut connaître, de ce que l'on peut sentir, de ce que l'on peut penser et dire, et elle pousse aussi fort qu'elle possible. C'est cela que nous devons tenter de faire et c'est ce que nous, au PEN, nous prétendons défendre, parce que c'est de cela dont il est question. Merci.

